

Ondernemen in onzekerheid

Er gaat momenteel geen week voorbij of er worden nieuwe tegenvallers in de economische ontwikkeling gesignaleerd: stijgende energie- en grondstoffenprijzen, cao's met onvoldoende loonmatiging, weer toenemende werkloosheid enz. Het is merkwaardig dat bij dergelijke tegenvallers de koppen van de kranten vooral de gevolgen ervan voor het kabinet breed uitmeten: „Nieuwe tegenslag voor Van Agt”, „Het kabinet in de problemen” enz. Door de consequenties van de frequente misrekeningen met name in het Catshuis te lokaliseren gaat men voorbij aan het feit dat bij iedere additionele tegenvaller de nationale economie er slechter komt voor te staan. Dat betekent dat tegenvallers niet alleen bij het kabinet onrust zullen wekken, maar dat ook b.v. het Nederlandse bedrijfsleven de actuele economische ontwikkeling met argusogen volgt. Het gaat dan niet alleen om de mogelijke financiële consequenties, maar ook om het feit dat tegenvallers impliceren dat verwachtingen niet zijn uitgekomen en dat daardoor het werkterrein van het bedrijfsleven met meer onzekerheden wordt omgeven, en de besluitvorming wordt bemoeilijkt.

Op de algemene vergadering van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, die vorige week onder het thema „Onderneming en besluitvorming” werd gehouden, bleek dat ondernemingen in toenemende mate met onzekerheden worden geconfronteerd. Uit de inleidingen (van Wolfson, Duisenberg, Lammers en Van Meer) kon worden afgeleid dat deze vooral op het gebied van de externe besluitvorming moeten worden gesitueerd. Allereerst is er een toenemende onzekerheid met betrekking tot de structurele ontwikkeling van de wereldeconomie. Opkomst van lage-lonenlanden, wijzigingen in de mondiale productiestructuur, het wegvallen van afzetmarkten, dreigende energieschaarste enz. betekenen dat investeringbeslissingen vaak onder onzekere vooruitzichten moeten worden genomen.

Daarnaast kan de ondernemer te maken hebben met een onduidelijk overheidsbeleid met betrekking tot relevante terreinen, waardoor het nemen van beslissingen wordt bemoeilijkt of vertraagd, of waardoor soms van voorgenomen investeringen in het geheel wordt afgezien. Een recent voorbeeld is het uitblijven van de kolennota, waardoor verschillende bedrijven in ons land (waaronder Bronswerk, Stork en De Schelde) die geïnteresseerd zijn om in het kader van nieuwe steenkooltechnologieën demonstratieprojecten op te zetten, in hun plannen worden belemmerd.

Er is op deze pagina al eerder betoogd dat de beleidsvoor-nemens van het kabinet maar uiterst traag uit de pennen (en de hoofden) van de respectieve bewindslieden vloeien en dat van duidelijkheid in het kabinetsbeleid evenmin sprake is. Dit klemde te meer omdat, zoals Wolfson op de jaarvergadering opmerkte, vanwege de huidige omvang van de collectieve sector bedrijfsleven en overheid zich niet meer „los van elkaar” kunnen ontwikkelen. Een onderlinge afstemming van de besluitvormingskaders is dan ook uitermate belangrijk, aldus Wolfson.

Duisenberg benadrukte het belang van een consistent en stabiel overheidsbeleid. De overheid kan de onzekerheid voor de ondernemer in belangrijke mate reduceren door het vertrouwen te wekken dat een aangekondigd beleid ook inderdaad wordt uitgevoerd. Men mag volgens Duisenberg stellen „dat consistentie van beleid evenzeer van grote betekenis is als de inhoud van dat beleid”. Het blijkt in de praktijk dat een coalitiekabinet in het algemeen, en het huidige

kabinet met zijn smalle parlementaire basis in het bijzonder, vaak dan weer naar de ene coalitiegeenoot, dan weer naar de andere moet laveren, om op de been te blijven en dat tussentijdse — nadrukkelijke — suggesties van regeringsfracties in het parlement het regeringsbeleid niet ongemeoid laten. De voorwaarden voor een consistent en stabiel overheidsbeleid lijken derhalve niet vervuld.

Tegenover deze onzekerheden op extern gebied, lijkt de gang van zaken met betrekking tot de interne besluitvorming — het institutionaliseren van de medezeggenschap — ten aanzien waarvan de ondernemers huiverig waren, hen mee te vallen. Van Meer (Ahold) sprak van een „vruchtbare, constructieve samenwerking” met de ondernemingsraden en de centrale ondernemingsraad en Lammers constateerde dat de invloed van de ondernemingsraad zich vooral beperkte tot de directe werkomgeving en in de praktijk bijzonder vruchtbaar is. Daarbij moet wel worden bedacht dat de OR niet veel invloed heeft als het b.v. gaat om reorganisaties en nog minder als het gaat om investeringen; de OR als emancipatoir instrument van de werknemers bevindt zich dan ook nog in het stadium van de „wassen neus”. Gekozen leden van ondernemingsraden en vakbondsvertegenwoordigers in bedrijven zijn dan ook in het algemeen aanzienlijk minder positief over het functioneren van de OR dan de leiding van een bedrijf. Een uitbreiding van de bevoegdheden van de OR en een beter functioneren ervan (één op de vijf ondernemingsraden lijdt een kwijnend bestaan) zou weleens tot gevolg kunnen hebben dat de ondernemers de OR wat minder lovend beoordelen.

Gezien de overwegend positieve ervaringen van ondernemers met medezeggenschap is het niettemin de vraag of er wel reden is voor de neiging, die ook Wolfson signaleerde, „om claims op nieuwe immateriële grondrechten af te kopen met materiële, al dan niet collectieve voorzieningen”. Wolfson schetste in dit verband nog een verrassend perspectief. Hij stelde dat „naar de mate dat de sociale emancipatie binnen de onderneming meer gestalte krijgt te verwachten is dat de aandrang op een grotere collectieve sector als emancipatoir instrument afneemt”. Hij haastte zich evenwel erbij te vermelden dat hij zich met het pomen van deze stelling buiten zijn professe van econoom begaf. De relativering lijkt op zijn plaats, omdat voor collectieve voorzieningen (emancipatoir of niet) eerder het 's middags door Wolfson genoemde „zeehondenmodel” (net zo lang de bek open tot de vis op is) van toepassing is.

Van Meer schetste het beeld van de ondernemer voor wie randvoorwaarden uiterst prikkelend werken; zij maken hem alert en vormen een uitdaging voor hem. De ondernemer is volgens hem een „doortastende individualist”. De „modale ondernemer” zal zich echter niet in dit ideaaltypische beeld kunnen herkennen. Ik betwijfel of een ondernemer niet terugschrikt voor beperkende bepalingen. Wel van belang lijkt me de opmerking van Van Meer dat een ondernemer precies moet weten wat zijn beperkende bepalingen zijn. In een tijd van toenemende onzekerheid is het zeer van belang dat zijn mogelijkheden duidelijk worden aangegeven. Dat mag er echter niet toe leiden — wat nogal eens voorkomt — dat de zwarte piet wordt doorgespeeld naar de overheid. Deze tendens was ook op de jaarvergadering te bespeuren. Voor ondernemers lijkt het vaak moeilijk de hand ook eens in eigen boezem te steken.

T. de Bruin

Inhoud

<i>Drs. T. de Bruin:</i>	
Ondernemen in onzekerheid	569
Column	
Om de zwarte piet in de Arabische boycotzaak, door Prof. Dr. J. A. A. van Doorn	571
<i>Prof. Dr. L. M. J. Groot:</i>	
Gezondheidszorg en Bestek '81	572
Vacatures	578
<i>Prof. Dr. F. van Dam:</i>	
UNCTAD V en hoe verder?	579
<i>Drs. E. H. Bax, Drs. Th. W. de Boer, Drs. K. Sterrenburg:</i>	
Arbeidsmarkt en arbeidsongeschiktheid. De toetsing van een hypothese	580
Geld- en kapitaalmarkt	
Consumptief krediet, door Drs. R. Koning	587
Mededeling	588
Boekennieuws	
C. van Dam (red.): Trends in managerial and financial accounting; income determination and financial reporting, door Prof. Dr. R. Slot	589
A. Combe en H. J. Petzold: Bildungsökonomie. Eine Einführung, door Drs. M. Santema	590

Ga gerust met vakantie, ESB houdt de economie wel voor u bij.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
3000 VB ROTTERDAM Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Weekblad van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Adjunct-redacteur-secretaris: T. de Bruin

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie:
postbus 4224 3006 AE Rotterdam.
Tel. (010) 14 55 11, administratie: toestel 3701,
redactie: toestel 3790.

Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 144,04 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 101,40
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93,
3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch
Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting

Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

- Arbeidsmarktonderzoek
- Balanced International Growth
- Bedrijfs-Economisch Onderzoek
- Economisch-Technisch Onderzoek
- Vestigingspatronen
- Macro-Economisch Onderzoek
- Projectstudies Ontwikkelingslanden
- Regionaal Onderzoek
- Statistisch-Mathematisch Onderzoek
- Transport-Economisch Onderzoek

Om de zwarte piet in de Arabische boycotzaak

Zolang Israël bestaat — nu ruim dertig jaar — wordt het land door de Arabieren om de boycot uit te breiden tot het bedrijfsleven buiten Israël. Ondernemingen die vestigingen hebben in Israël, er zaken doen of het land anderszins begunstigen, lopen gevaar op de zwarte lijst te komen die het boycotkantoor van de Arabische Liga in Damascus bijhoudt; dergelijke ondernemingen worden dan evenzeer als Israëliëse door de Arabieren geboycot. Tevens dienen firma's die goederen importeren in de landen van de Liga z.g. negatieve goederenverklaringen over te leggen, d.w.z. certificaten van oorsprong waarin is aangegeven dat de betreffende producten niet, geheel of in onderdelen, uit Israël afkomstig zijn.

Deze praktijken zijn bij insiders uiteraard bekend en worden in de Amerikaanse zakenpers al vele jaren beschreven. In Nederland vinden we de eerste signalering in 1974 als van de zijde van de PPR aan de minister van Economische Zaken gevraagd wordt bedrijven die met boycoteisen worden geconfronteerd een meldingsplicht op te leggen. De minister voelt daar niet voor, en daarbij blijft het verder.

In februari 1978 barst de bom. Het Centrum voor Informatie en Documentatie Israël in Den Haag komt met een Zwartboek waarin niet alleen de Arabische praktijken uit de doeken worden gedaan, maar waarin ook Nederlandse ondernemingen, met name genoemd, van kennelijke toegeeflijkheid worden beschuldigd, terwijl de Kamers van Koophandel en de centrale overheid, wegens legalisatie van de anti-Israëliëse certificaten van oorsprong, medeplichtig worden genoemd.

De publieke opinie is geschokt, de joodse gemeenschap uiteraard het meest. Een aantal kamerleden van de oppositiepartijen, met Drs. H. van den Bergh als woordvoerder, stelt de overheid een reeks vragen. De Werkgroep Israël organiseert een politiek forum. Mede op initiatief van een zionistische wereldorganisatie komt een Nederlands Anti-Boycot Comité tot stand. Men wil maatregelen, en men krijgt algemeen steun.

Het bedrijfsleven, dat in de voorste en ongemakkelijkste beklagdenbank zit, toont zich pijnlijk getroffen maar is kennelijk niet tot koerswijziging bereid. De in de publiciteit gekomen ondernemingen zwijgen wijselijk, de ondernemersorganisaties spreken in laconieke bewoordingen over complicaties die zakenmensen nu eenmaal op hun weg ontmoeten als ze met onderling oorlogvoerende partijen te maken krijgen.

De oproep van de auteur van het Zwartboek, om toch vooral „ruggegraat” en „moed” te tonen — daarin bijgevallen door kranten die van „lafheid”, „kruiperigheid” en „Hollandse slimmigheid” spreken — maakt uiteraard weinig indruk. Wie grote zaken doet, zoals sinds een aantal jaren mogelijk is in het Nabije Oosten, zal onnodige risico's zoveel mogelijk uitsluiten en in ieder geval weinig gevoel hebben voor een zakenmoraal op padvindingsbasis.

Voor het tactisch niet slecht gevonden argument dat Nederlandse bedrijven toch beschermd moeten worden tegen dergelijke buitenlandse bemoeienis, is men niet gevoelig. Nederlandse ondernemingen redden zich zelf wel, zo heet het, en moeten vrij zijn hun eigen houding te bepalen zolang de regering geen wettelijke voorschriften uitvaardigt met betrekking tot het ondernemen in het Nabije Oosten.

Zo komt de zaak dan op het bord van de regering die er kennelijk evenmin gelukkig mee is. Buitenlandse Zaken blijkt het meest betrokken en we zien de betreffende bewindsman dan ook lichtelijk handenwringend blij geven van zijn diepe geschoktheid over de door het Zwartboek opgedolven feiten. Er zijn echter allerlei belemmeringen om iets te doen en bovendien vele onduidelijkheden. Het verzoek van de Kamer dan maar een nader onderzoek in te stellen naar de boycotaffaire, wordt echter door de minister van de hand gewezen omdat zulks — briljante vondst! — „zou neerkomen op een erkenning van die boycot”.

We lezen april 1978. Als het hoongelach is weggeëbd besluit de Kamer dan maar zelf aan de slag te gaan. Een breed samengestelde bijzondere commissie, onder voorzitterschap van Van den Bergh, gaat aan de slag en produceert in februari van dit jaar een gedegen rapport waarin de inhoud van het Zwartboek vrijwel geheel wordt bevestigd.

Weér zit Buitenlandse Zaken voor het blok. Men neemt ruime bedenktijd en komt in mei met een nieuwe ingenieuze vondst: de regering zal zelf een onderzoek instellen want men beschikt over nog onvoldoende gegevens. Als er een algemeen gehuil opstijgt, wordt enkele dagen later gezegd dat een „aanvullend onderzoek” is bedoeld, en nog een week later dat dit onderzoek medio juli is af te ronden.

Intussen wordt steeds duidelijker dat de regering niet van plan is zelf veel initiatief te ontplooien. Veeleer overweegt men de zaak internationaal, bijvoorbeeld in Europees verband, aan de orde te stellen. Terwijl iedereen weet dat dit niets uithaalt — met name Frankrijk doet alles om bij de Arabieren in het gevele te blijven — wordt de hete aardappel zodoende weer op een volgend bord gedeponneerd.

Het hele doorschuifproces wordt begeleid door tegengestelde geluiden uit het gebied van het Nabije Oosten: premier Begin oefent druk uit op Nederland om zich tegen de boycot te verzetten, terwijl Yasser Arafat vrijmoedige opmerkingen maakt over de gevaren voor Nederland als gevolg van de zijns inziens pro-Israëliëse houding van de regering; het woord „olieboycot” is al gevallen. Bovendien geeft het ongelukkige besluit van Buitenlandse Zaken om aan UNIFIL een Nederlands detachement toe te voegen, aan beide partijen mooie kansen om Nederland op „partijdig” optreden te betrappen.

De Nederlandse politiek heeft er een fenomeen bij: de Arabische boycot, een nieuw vaderlands zwartepietenspel.

Maatman

Gezondheidszorg en Bestek '81

PROF. DR. L. M. J. GROOT

Op 29 maart jl. verscheen van de hand van de staatssecretaris van Volksgezondheid en Milieuhygiëne een nota over de consequenties van Bestek '81 voor de gezondheidszorg. Deze nota zal op 18 juni a.s. door de Vaste Commissie voor de Volksgezondheid van de Tweede Kamer worden behandeld. Prof. Dr. L. M. J. Groot, verbonden aan de Capaciteitsgroep Economie van de Gezondheidszorg van de faculteit der geneeskunde van de Rijksuniversiteit Limburg, bespreekt in dit artikel voornoemde nota en beoordeelt de daarin voorgestelde maatregelen in het licht van de huidige en toekomstige plaats van de gezondheidszorg in onze samenleving.

Inleiding

Sedert het vorige kabinet begon met een ombuigingsoperatie met betrekking tot de ontwikkeling in de collectieve bestedingen worden ook de kosten van de gezondheidszorg bij de kritische beoordeling van deze bestedingen betrokken. Vóór deze ombuigingsoperatie was de directe invloed van de overheid beperkt tot die takken van gezondheidszorg — zoals de preventieve gezondheidszorg, de wijkgezondheidszorg e.d. — die uit de algemene middelen gefinancierd worden. Op de kosten van de curatieve gezondheidszorg kan de overheid indirect invloed uitoefenen via de Wet Ziekenhuisvoorzieningen en de Ziekenhuistariefwet. De curatieve gezondheidszorg zelf wordt in belangrijke mate gefinancierd vanuit de sociale zekerheid en door patiënten in de regel via ziektekostenverzekeringen. De ontwikkeling van de kosten in deze sector onttrekt zich feitelijk aan het directe toezicht van de overheid.

Het is niet onmogelijk, dat deze financiering ertoe heeft geleid dat de kostenontwikkeling in deze sector een hoger tempo kent dan het geval zou zijn geweest, indien de kostenontwikkeling onder de klem van de prioriteitenkeuze zou hebben gestaan zoals dat bij de besteding uit de algemene middelen het geval is. Ook de huidige regering heeft dit ombuigingsbeleid met betrekking tot de collectieve bestedingen gecontinueerd en volgens *Bestek '81* dient de gezondheidszorg daaraan een belangrijke bijdrage te geven door de uitgaven voor het jaar 1981 met ongeveer f. 2 mrd. minder te laten stijgen. In het kader van deze ombuiging bestonden er bij de regering voornemens om een deel van de kosten van de curatieve gezondheidszorg te financieren uit een eigen bijdrage van patiënten. Men dacht hierbij aan een eigen bijdrage per verpleegdag van f. 10, aan een bijdrage aan de niet-klinische gezondheidszorg tot een maximum van f. 100 per

jaar en ten slotte aan een verhoging van de bijdragen in de kosten van verpleging bij opname in verpleeghuizen e.d.

Tijdens de algemene politieke en financiële beschouwingen van de Tweede Kamer in het vorig najaar konden deze bijdrageregelingen van patiënten bij een meerderheid van de kamerleden geen genade vinden en werd de regering in de motie-Lubbers uitgenodigd om een harmonisch en integraal plan van kostenbeheersing te ontwikkelen en tevens daartoe noodzakelijke wettelijke maatregelen — waarin het principe van de eigen-bijdrageregeling op aanvaardbare wijze aan de orde komt — in voorbereiding te nemen. Als antwoord op deze motie heeft de staatssecretaris op 29 maart 1979 een nota gepubliceerd betreffende het beleid ter zake van de kostenontwikkeling in de gezondheidszorg. Het ligt in de bedoeling dat deze nota op 18 juni 1979 besproken zal worden op de openbare vergadering van de Vaste Commissie voor de Volksgezondheid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Het beleid, dat in deze nota nader geconcretiseerd wordt, is een uitvloeisel van de *Structuurnota Gezondheidszorg* en steunt in belangrijke mate op het financieel overzicht van de gezondheidszorg zoals dit in september 1978 werd gepubliceerd in het kader van de Rijksbegroting voor het jaar 1979.

Structuurnota Gezondheidszorg

In 1974 publiceerde de toenmalige staatssecretaris de *Structuurnota Gezondheidszorg*, waarin ruime aandacht werd gegeven aan enkele structurelementen die voor de toekomstige ontwikkeling, met name in relatie tot de sturingsmogelijkheid van deze sector, van groot belang zijn. Echelonering en regionalisatie staan als structurelementen centraal.

Echelonering heeft betrekking op het groeperen van gelijksoortige voorzieningen in de gezondheidszorg met het doel te komen tot een evenwichtig circuit voor de patiënt binnen dit systeem. De preventieve gezondheidszorg — zorg die niet wordt gevraagd, maar die wordt aangeboden — tracht de patiënt zoveel mogelijk buiten het circuit van de gezondheidszorg te houden. Ook de nota van de staatssecretaris besteedt aandacht aan de preventie en wijst met name op het belang van gezondheidsvoorlichting en opvoeding, die de bevolking leren om door gezonde levensgewoonten de risico's van het ziek zijn zoveel mogelijk in te dammen. De mensen worden immers niet zo zeer bedreigd door infecties, maar door riskant gedrag, zoals roken, alcoholgebruik, slechte eetgewoonten e.d. De patiënt krijgt in de regel toegang tot de curatieve gezondheidszorg via het eerste echelon, waar hij in contact komt met de huisarts en met de wijkgezondheidszorg. In het eerste echelon dient men ervoor te zorgen, dat de patiënt zoveel mogelijk daar verzorgd wordt ten einde te voorkomen, dat hij onnodig naar het tweede — zeer kostbare — echelon wordt verwezen. In het tweede

echelon spelen een centrale rol de intramurale instellingen voor somatische en geestelijke gezondheidszorg en de daarbij behorende poliklinieken.

In een politiek die gericht is op kostenbeheersing neemt een versterking van de eerste lijn een zeer belangrijke plaats in, omdat men langs die kant wil trachten de vraag naar de kostbare intramurale zorg zoveel mogelijk in te dammen. De nota van de staatssecretaris bouwt op deze gedachte logisch verder. Versterking van de eerste-lijns gezondheidszorg lijkt perspectieven te bieden, nu tot 1982 circa 2.100 huisartsen deze tak van gezondheidszorg zullen gaan versterken. Bovendien heeft men een regeling getroffen, waarbij de oprichting van gezondheidscentra via aparte subsidies van de ziekenfondsen kan worden ondersteund. Verder maakt de nota melding van een zeer belangrijke maatregel, namelijk de financiering van de wijkgezondheidszorg uit de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) met ingang van 1 januari 1980. Tot op heden werd deze tak van gezondheidszorg voor een belangrijk deel uit de algemene middelen gefinancierd, maar deze financiering gaf geen solide grondslag voor deze belangrijke vorm van zorg in het eerste echelon. Men hoopt, dat de financiering via de AWBZ de mogelijkheden op dit terrein zal vergroten en men mikt momenteel op een groei van 4% per jaar.

De *Structuurnota Gezondheidszorg* kent nog een tweede belangrijk element, namelijk de regionalisatie van de gezondheidszorg. Het is opvallend dat in de nota van de staatssecretaris de regionalisatie als structurelement slechts een zeer bescheiden plaats inneemt. De nota verwijst wel naar de gedachte van regionale budgettering, maar werkt deze mogelijkheid niet verder uit. De aandacht van de nota is zodanig sterk gericht op maatregelen om de kosten te beheersen, dat het structurelement van de regionalisatie wat op de achtergrond is geraakt.

Financiële overzichten van de gezondheidszorg

Op instigatie van het departement van Volksgezondheid en Milieuhygiëne is enige jaren geleden tussen de instanties, die zich bezighouden met het verzamelen van gegevens op het terrein van de volksgezondheid en in het bijzonder met betrekking tot de kosten ervan, een samenwerking tot stand gekomen ten einde de verschillende kostenopstellingen op elkaar af te stemmen en te komen tot een integrale kostenverantwoording voor de gezondheidszorg. Eerder werden dergelijke overzichten samengesteld door de Centrale Raad voor de Volksgezondheid in samenwerking met het Centraal Planbureau. Het eerste financiële overzicht van de gezondheidszorg werd opgesteld in 1977 en in september 1978 verscheen het tweede financiële overzicht met daarbij een raming van de kosten tot 1983 als onderdeel van de rijksbegroting 1978/1979.

Het tweede overzicht heeft op basis van de opgedane ervaring gewonnen aan kwaliteit en bovendien werd een belangrijke plaats ingeruimd voor de financiering van de gezondheidszorg. Het overzicht beperkt zich niet tot een berekening van de kosten van de gezondheidszorg, maar tracht bovendien deze kosten nader te analyseren in volume- en prijselementen, ten einde op basis van deze analyse in staat te zijn een prognose van de kostenontwikkeling te maken. Met betrekking tot de volume- en prijsontwikkeling heeft het tweede overzicht met name verfijning gebracht met betrekking tot de kosten van de specialistische hulp. De uitgangspunten voor de loon- en prijsontwikkeling komen overeen met de uitgangspunten van de macro-economische verkenning op middellange termijn voor 1978-1982 van de Centraal Economische Commissie. De volumeontwikkeling wordt afgeleid uit beleidsvoornemens en de te verwachten ontwikkelingen in de gezondheidszorg.

Met het opstellen van deze overzichten en de berekening der prognoses is een uitermate belangwekkend beleids-

instrument ontwikkeld voor deze sector vooral met het oog op de kostenontwikkeling. Men heeft op deze wijze meer zicht op de mogelijke kostenontwikkeling in de toekomst en men kan beter nagaan, welke maatregelen tot bijsturing in de gegeven omstandigheden mogelijk en noodzakelijk zijn. Voor zover mij bekend, zijn dergelijke gekwantificeerde overzichten alleen nog opgesteld voor die systemen, waar de overheid via nationalisatie en de rijksbegroting invloed kan uitoefenen op de ontwikkeling van de kosten in de gezondheidszorg.

Men kan overigens constateren, dat men niet alleen op dit niveau maar ook op lagere niveaus in de gezondheidszorg meer kostenbewust wordt. Zo worden bijvoorbeeld de beleidsvoornemens in de Ziekenfondsraad cijfermatig op hun kostengevolgen berekend en wordt ook in het Centraal Orgaan Ziekenhuistarieven (COZ) van iedere richtlijnverruiming nagegaan, welke financiële consequenties hiervan te verwachten zijn. De nota wijst erop, dat onlangs een werkgroep van het College Ziekenhuisvoorzieningen begonnen is om de financiële gevolgen van de adviezen met betrekking tot investeringen in de intramurale sector nader te bepalen en dat men er verder naar streeft ook de prioriteitenstelling bij de besteding van het bouwplafond meer via dergelijke analyses gestalte te geven.

De prognose opgenomen in de financiële overzichten berust zowel op wettelijke beheersingsmaatregelen als op vermoede ontwikkelingen. Wat de beheersingsmaatregelen betreft kan voor de investeringen gewezen worden op de Wet Ziekenhuisvoorzieningen, waarbij de overheid invloed kan uitoefenen op de investeringen bij alle intramurale instellingen in de gezondheidszorg. De nota wijst erop, dat de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg de overheid meer mogelijkheden op dit terrein zal gaan bieden. De mogelijkheid om hier in te grijpen heeft wel zijn beperkingen. Het is bekend, dat de overheid de beddenscapaciteit in algemene ziekenhuizen wenst te begrenzen door genuanceerde toepassing van de beddensnorm van 4 per 1.000 inwoners. Het is echter niet eenvoudig de bestaande overcapaciteit binnen een redelijke termijn af te bouwen. De nota vermeldt, dat men er tot heden in geslaagd is om de capaciteit met 600 bedden te verminderen, hetgeen een weinig spectaculair resultaat is.

Hoewel de recente herziening van de Wet Ziekenhuisvoorzieningen de overheid meer mogelijkheden biedt, omdat zij nu de bevoegdheid heeft om ziekenhuizen te sluiten of in hun functie te beperken, is het toch niet eenvoudig deze beperking van de overcapaciteit te realiseren. Uit maatschappelijk oogpunt wordt een sluiting van een ziekenhuis zowel wegens patiëntenbelangen alsook met het oog op de werkgelegenheid zeer moeilijk aanvaard. Het is dus zeer de vraag of de in de prognose vermelde ontwikkeling van het beddenpotentieel wel realistisch kan worden genoemd.

Een tweede belangrijk punt bij de prognose vormt de ontwikkeling van het arbeidspotentieel in de gezondheidszorg. De prognose voorziet een stijging van de werkgelegenheid tot 1982 met 45.000 werknemers. Op deze ontwikkeling heeft men enige greep via de richtlijnen met betrekking tot de personeelsbezetting van verschillende inrichtingen van gezondheidszorg en via het formatiebeleid van die instellingen, die door de overheid zelf worden gesubsidieerd. Deze beheersingsmogelijkheden zijn echter vooral bij de intramurale instellingen van gezondheidszorg zeer beperkt. In de regel wordt de personeelsformatie daar bepaald aan de hand van het aantal verrichtingen en verpleegdagen. Naarmate er dus een groter beroep op de gezondheidszorg wordt gedaan, neemt het aantal personeelsleden als gevolg hiervan automatisch toe. Daarnaast stijgt de personeelsformatie doordat ter verhoging van de kwaliteit van zorg meer personeelsleden worden ingezet. In het overzicht wordt de jaarlijkse stijging van de personeelsformaties van de diverse instellingen geschat. Het is echter de vraag, of deze prognoses nog wel actueel zijn als men ziet, dat met name de intramurale

sector bijzonder zware claims op tafel heeft gelegd in de sectoren van de verpleging en de personeelsdienst ten einde de kwaliteit van de gezondheidszorg en van het personeelsbeleid op niveau te houden.

De Nationale Ziekenhuisraad streeft in deze sector een toename na van het verplegend personeel met 30%, een claim die overigens tot op heden nog niet is gehonoreerd. Voor het jaar 1979 achtte de Nationale Ziekenhuisraad een richtlijnverruiming met 7.000 verplegenden noodzakelijk, terwijl het COZ uiteindelijk slechts een toename van 5.000 verplegenden kon adviseren aan de staatssecretaris. Inmiddels heeft de minister aan het COZ medegedeeld slechts een verruiming te kunnen toestaan tot een bedrag van f. 95 mln. teneinde binnen de beschikbare ruimte te blijven. Bij een ingangsdatum van 1 juli a.s. kan deze verruiming op jaarbasis worden gesteld op f. 190 mln., een bedrag dat enigszins blijft onder de voorstellen van het COZ.

De situatie met betrekking tot de mankracht in de gezondheidszorg wordt verder in belangrijke mate bepaald door het aantal vrije-beroepsbeoefenaren dat een plaats gaat zoeken in de gezondheidszorg. Het gaat hierbij tot 1982 om 2.000 specialisten, 3.800 fysiotherapeuten en 2.100 huisartsen. Het zal wel de nodige problemen geven om al deze vrije-beroepsbeoefenaren een behoorlijke plaats in de gezondheidszorg te verschaffen en het is niet uitgesloten, dat men zijn toevlucht zal moeten nemen tot een vestigingsbeleid, waartoe de nieuw in te dienen Wet Gezondheidszorgvoorzieningen ruimte biedt. De nota houdt tevens een pleidooi voor „manpowerplanning” en vraagt bijzondere aandacht voor een beheersing van de instroom van studenten voor medische en andere opleidingen.

Het zal uit het voorgaande wel duidelijk zijn, dat de prognose met betrekking tot de ontwikkelingen in de gezondheidszorg een zeer globaal karakter dragen en dat het geenszins zeker is of de overheid erin zal slagen de voorspellingen in dit financieel overzicht te verwirkelijken. Men moet er immers rekening mee houden, dat de gezondheidszorg is toevertrouwd aan talrijke particuliere instanties, zoals ziekenhuizen e.d., en aan de vrije-beroepsbeoefenaren, die in betrekkelijke vrijheid kunnen opereren. In dit opzicht is het wel zeer merkwaardig, dat het financiële overzicht op ambtelijk niveau tot stand is gekomen zonder dat de betrokken organisaties gelegenheid hebben gehad om hun visie op de mogelijke ontwikkelingen te geven. Hoe delicaat de verhoudingen in de gezondheidszorg wel liggen, wordt duidelijk wanneer men nadere aandacht schenkt aan de relatie arts-patiënt binnen de gezondheidszorg.

Relatie arts-patiënt

Gaat, zoals boven gesteld, het kostenbewustzijn op de verschillende niveaus steeds sterker leven, men moet constateren, dat het kostenbewustzijn bij consumenten en behandelende geneesheren nog zeer beperkt is. De nota ziet dan ook in het vergroten van het kostenbewustzijn door de hele sector heen een belangrijk hulpmiddel om tot een redelijke mate van kostenbeheersing te komen.

De curatieve gezondheidszorg heeft in dit opzicht wel zeer bijzondere aspecten, wanneer men zich bezint op de relatie arts-patiënt, die eigenlijk toch beschouwd kan worden als de nucleus van de curatieve gezondheidszorg. Economen willen de ontmoeting tussen de arts en zijn patiënt gaarne duiden als de vraag- en aanbodrelatie, die ten grondslag zou kunnen liggen aan een markt voor de gezondheidszorg. In de gezondheidszorg ligt de situatie echter wel anders. Daar vinden arts en patiënt elkaar geredelijk in het streven om zo goed mogelijke zorg te geven en te ontvangen. De arts, die als zaakwaarnemer voor de patiënt optreedt, bepaalt in belangrijke mate de diagnostiek en de therapie en de patiënt volgt de arts daarin maar al te graag, aangezien hij op een zo goed mogelijke wijze onderzocht en behandeld wenst te worden. Daar de patiënt in het stelsel van sociale zekerheid

bovendien zelden wordt geconfronteerd met de directe financiële gevolgen van de te nemen of de genomen beslissingen, bestaat er hoegenaamd geen motief om uit financiële overwegingen het gebruik van de medische zorg te beperken. Indien de arts ook nog via een verrichtingstarief gehonoreerd wordt, ontbreekt hem iedere aanleiding om hier uit kostenoverwegingen matigend op te treden.

Een politiek van kostenbeheersing op dit niveau lijkt alleen kans van slagen te hebben, indien patiënt en arts zich kostenbewust gaan opstellen. Vooral artsen zouden voor dit aspect van de medische zorg gesensibiliseerd moeten worden en hierbij denkt de nota een belangrijke taak toe aan het College voor de Intercollegiale Toetsing, dat onlangs is opgericht en tot taak zal hebben om deze intercollegiale toetsing in de algemene ziekenhuizen van de grond te krijgen en te begeleiden. Vanuit de toetsing zouden aanwijzingen moeten komen op welke wijze de kwaliteit van medische zorg kan samengaan met efficiency. Sommige onderzoeken wijzen erop, dat hoge kosten niet altijd met goede kwaliteit hoeft samen te gaan; integendeel, goede kwaliteit gaat vaak gepaard met lagere kosten 1). Ook zou men bij de opleiding van artsen aan dit aspect van de medische zorg aandacht moeten geven.

Momenteel wordt nog slechts aan de Medische Faculteit van de Rijksuniversiteit Limburg te Maastricht een poging gedaan om studenten in de geneeskunde in aanraking te brengen met de kosten, die zij bij onderzoek en behandeling van patiënten veroorzaken en wordt hen gewezen op mogelijkheden om naast de kwaliteit ook de doelmatigheid in de gezondheidszorg te betrachten. Hoewel de resultaten tot op heden niet spectaculair zijn, bestaat de indruk, dat de studenten geleidelijk aan meer gevoel voor dit soort benaderingen gaan krijgen en dat zij de doelmatigheid in het kader van de kwaliteit van medische zorg meer gaan waarderen.

Kostenontwikkeling en beloning in de gezondheidszorg

De gezondheidszorg wordt in de ontwikkelde landen als een probleem gezien vanwege de sterke explosieve kostenontwikkeling, die er kennelijk onlosmakelijk mee is verbonden. Ons land kan in dit opzicht zeker als een koploper worden beschouwd. De nota vermeldt een kostenstijging van 7,1% van het bruto nationaal produkt (BNP) in 1972 tot 8,5% in 1978, terwijl de kosten volgens de prognose nog zullen stijgen tot 9,2% van het BNP in 1982.

Wel kan worden opgemerkt, dat in de laatste jaren een vertraging in de kostenontwikkeling is opgetreden — over de periode 1975 tot 1978 zijn de kosten slechts toegenomen van 8,2% van het NBP tot 8,5% van het BNP — en dat de kosten lager uitkomen dan in vorige schattingen was voorzien. Zo gaf het derde rapport van de Centrale Raad voor de Volksgezondheid 2) ramingen voor 1980 liggende tussen 9,9% en 11% van het BNP, terwijl het eerste kostenoverzicht van het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne kwam tot een raming van 9,7% van het BNP in 1982. De vertraging in deze kostenontwikkeling moet naar mijn opvatting worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat geleidelijk aan de infrastructuur met betrekking tot de verzorging van chronische patiënten tot volledige ontplooiing is gekomen en dat de kostenstijging dus nu betrekking gaat hebben op de benutting van deze infrastructuur. Verder werkt hier de vermindering van het aantal verpleegda-

1) Stephen M. Shortell, Selwyn W. Becker, Duncan Neuhauser, The effects of management practices on hospital efficiency and quality of care, *Organizational research in hospitals. An inquiry book*, 1976.
2) Centrale Raad voor de Volksgezondheid, *Benadering van de ontwikkeling van de Nederlandse gezondheidszorg. Verslagen, adviezen, rapporten*, Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, 1976.

gen in algemene ziekenhuizen en de, zij het geringe, beddenbeperking door.

De belangrijke kostenstijging, die een internationaal karakter heeft, kan o.a. op rekening gesteld worden van de technologische vernieuwingen in de gezondheidszorg, aan de toegenomen vraag wegens het ouder worden van de bevolking en aan het feit, dat, via de sociale zekerheid of via nationalisatie, de financiering van deze zorg voor patiënten is veiliggesteld. Deze factoren, gevoegd bij het inherente streven de zorg te maximaliseren, verklaart voor een belangrijk deel de groei en de ontwikkeling van de gezondheidssector. De belangrijkste oorzaak van de kostenstijging moet echter worden gezocht in de produktiviteitsontwikkeling in de gezondheidszorg, die achterblijft bij de overige sectoren van de maatschappelijke voortbrenging. Vroeger sprak men van de achterblijvende produktiviteitsontwikkeling in de dienstensector maar in de laatste tijd maakt men onderscheid tussen de tertiaire en de kwartaire sector, waaronder dan wordt verstaan de commerciële en de niet-commerciële sector van de dienstverlening. De commerciële sector is er immers in geslaagd via automatisering en een betere organisatie de arbeidsproductiviteit te verhogen of anderszins het dienstbetoon in te krimpen door de consument meer in te schakelen d.m.v. zelfbediening en verwante methoden.

Het is overigens merkwaardig, dat de nota weinig aandacht geeft aan de mogelijkheden om door zelfzorg of zorg door huisgenoten en burens het beroep op professionele medewerkers te beperken. De laatste tijd schenkt men in toenemende mate aandacht aan de mogelijkheden van deprofessionalisering die zich niet behoeven te beperken tot vormen van thuiszorg maar ook betrekking kunnen hebben op de zorg, die aan patiënten in intramurale instellingen van gezondheidszorg wordt geboden 3).

De gezondheidszorg vraagt een steeds groter arbeidspotentieel om het dienstbetoon op hoog niveau te houden en is op deze wijze zelfs een niet te verwaarlozen element bij het beleid met betrekking tot de werkgelegenheid. Er zijn weinig sectoren te noemen, die een opname van 45.000 arbeidskrachten tot 1982, zoals het overzicht vermeldt, in het vooruitzicht kunnen stellen. Op grond van deze ontwikkeling zal de gezondheidszorg dan ook een steeds groter beslag leggen op de middelen, vooral als men de lonen via een trendbeleid koppelt aan de lonen in bedrijfstakken, waar de verbetering van de arbeidsproductiviteit wel de nodige kansen heeft gehad, om daarop de verhoging van de lonen te baseren. Deze economische krachten zijn dermate fundamenteel dat hier grenzen worden gesteld aan de mogelijkheden om tot aanzienlijke kostenbeheersing te komen.

Geleidelijk aan breekt het inzicht door dat vooral met betrekking tot de loonontwikkeling een eigen nieuw beleid in de gezondheidszorg noodzakelijk is. De Vries 4) heeft indertijd een pleidooi gehouden voor een omgekeerd trendbeleid, d.w.z. voor een situatie waarin het inkomensbeleid van de overheid maatgevend wordt voor wat er in de marktsector gebeurt en niet omgekeerd. In dit kader valt de adviesaanvraag wetgeving loonvorming in de non-profit sector, die als bijlage bij de nota is gevoegd en waarbij de overheid een advies aan de SER vraagt om tot een juiste beheersing van de loonontwikkeling in de non-profit sector te komen. Men moet immers constateren, dat de gevolgen van de loonontwikkeling praktisch moeten worden gedragen door het stelsel van de sociale zekerheid en kritisch beoordeeld moeten worden in het licht van het ombuigingsbeleid. In de nota van de staatssecretaris wordt gezinspeeld op de mogelijkheid de trendmatiging voor de ambtenaren ten dele aan te wenden voor schepping van arbeidsplaatsen in deze sector. De betrokken organisaties van werkgevers en werknemers zullen voor een dilemma worden geplaatst als zij moeten kiezen tussen ontwikkelingen in de lonen enerzijds en vergroting van het arbeidspotentieel in de gezondheidszorg anderzijds.

Het matigingsbeleid voor de factor arbeid beperkt zich niet tot de loontrekkenden maar heeft ook betrekking op de

inkomens van vrije-beroepsbeoefenaren. Het is bekend dat de minister van Economische Zaken momenteel een stringent beleid ten opzichte van deze groepen wil voeren. Dit beleid berust op de notie van het norminkomen, dat wordt afgeleid uit het ambtelijk inkomen nadat rekening is gehouden met de aan ambtenaren toekomende emolumenten. Naast het norminkomen speelt dan een rol de normpraktijk en uit beide grootheden kunnen dan de tarieven voor de verrichtingen worden afgeleid, zodanig dat d.m.v. deze tarieven de inkomsten van de vrije-beroepsbeoefenaren zoveel mogelijk op dit norminkomen worden afgestemd.

Intramurale instellingen van gezondheidszorg

Een politiek van kostenbeheersing in de gezondheidszorg legt in de regel grote belangstelling aan de dag voor de ziekenhuizen, die kunnen worden beschouwd als de kostbaarste voorzieningen in deze sector. Naast een beleid van beddenbeperking schenkt de nota aandacht aan de mogelijkheid ook die functies in ziekenhuizen te beperken, waarvan de uitbreiding niet gepaard hoeft te gaan met bouwactiviteiten. In het laatste geval kan de overheid immers matigend optreden op grond van de Wet Ziekenhuisvoorzieningen. Reeds de vorige staatssecretaris poogde te komen tot een soort vergunningstelsel voor functie-uitbreiding. De materie blijkt echter bijzonder moeilijk te hanteren te zijn. Met name is het moeilijk die criteria te vinden, die een beheersing van de functie-uitbreiding op redelijke wijze mogelijk maken zonder dat men al te veel bureaucratische hindernissen gaat inbouwen. Ten einde een prompte en flexibele opstelling in deze materie mogelijk te maken wordt nu gedacht aan een beheersing in de sfeer van de tariefvorming, waarbij de komende Wet Tarieven Gezondheidszorg de mogelijkheid moet bieden om aan functie-uitbreiding voorwaarden te verbinden in de sfeer van de financieringsmogelijkheden via tarieven.

De nota legt in het kader van de beheersingspolitiek sterk de nadruk op mogelijkheden, die plaatselijk overleg tussen ziekenhuizen, artsen en ziekenfondsen lijkt te bieden om een zo goed mogelijke zorg tegen zo laag mogelijke kosten van de grond te krijgen. Tijdens de onderhandelingen binnen het COZ met betrekking tot een mogelijke verruiming van de richtlijnen voor de verpleging, hebben ook ziekenfondsen het idee op tafel gebracht om verruiming van de richtlijnen in de afzonderlijke ziekenhuizen via plaatselijk overleg bespreekbaar te maken, waarbij het ziekenhuis bereid zou moeten zijn ook andere zaken zoals beddenbeperking, aanschaf medische apparatuur, ontwikkeling van het aantal verrichtingen e.d. met de ziekenfondsen te bespreken. Beide suggesties lijken een nieuwe aanpak voor het tariefbeleid in te luiden, waarbij de toepassing van landelijke algemene richtlijnen plaatsvindt via lokale overlegcommissies. Het is niet onmogelijk dat dit plaatselijk overleg met name aan de directies van ziekenhuizen wat meer houvast zal bieden om het beleid nader te concretiseren. Hier ligt overigens een duidelijke relatie met de mogelijkheden, die regionalisatie van de gezondheidszorg biedt voor de kostenbeheersing in de gezondheidszorg.

Een zeer merkwaardige suggestie doet de nota om verhoging van het aantal verplegenden mogelijk te maken, nl. vermindering van andere personeelscategorieën. De nota wijst erop, dat het aantal verplegenden in de periode 1972 tot 1977 is toegenomen met 1,5% per jaar, terwijl het aantal medische en paramedische personeelsleden met 6,5% per jaar toenam. Men ziet deze ontwikkeling als zeer onevenwichtig en zou

3) J. C. M. Hattinga Verschure, *Het verschijnsel zorg*. Uitgever De Tijdstroom, Lochem, 1977.

4) Dr. B. de Vries, Collectieve sector en marktsector: keuze of compliment?, *ESB*, 25 oktober 1978, blz. 1.081 e.v.

graag zien, dat de sterke groei in de paramedische sector enigszins wordt geremd ten voordele van de verpleging. Herallocatie lijkt echter alleen mogelijk indien beperkingen worden opgelegd aan het aantal onderzoeken en behandelingen die in de regel door andere categorieën personeel worden verzorgd. Hierbij kan met name worden gedacht aan laboratorium- en röntgenonderzoeken. Men zal dan echter wel de specialisten bereid moeten vinden — mogelijk eventueel binnen het eerder genoemde lokale beraad — om hun beleid in dit opzicht kritisch te bezien. Hier wordt duidelijk op een doorbraak gemikt met betrekking tot de professionele autonomie van de specialisten inzake het onderzoek en de behandeling van hun patiënten.

De nota plaatst verder nog enkele kritische kanttekeningen bij het huidige tariefsysteem. Er is nogal wat kritiek op de tarifiering via verpleegdagen en bijkomende verrichtingen, omdat de toename van dit soort prestaties leidt tot een meer dan voldoende opbrengstvermeerdering omdat, gezien het grote aandeel der constante kosten, de marginale opbrengsten in de regel hoger zijn dan de marginale kosten. Het kritisch punt in de huidige ziekenhuisexploitatie is nu eenmaal het bezettingspercentage van de verschillende afdelingen. In verschillende landen om ons heen — Engeland en Zweden — is de financiering via tarieven geleidelijk vervangen door een financiering van budgetten, waarbij, naast een wat meer op de kosten georiënteerde financiering, bovendien een belangrijke vereenvoudiging van de declaraties wordt bereikt. Als een tussenstation voor een dergelijke budgetfinanciering ziet de nota een ruimere toepassing van all-in tarieven, waarbij dus zoveel mogelijk diensten in de prijs van de verpleegdag worden verdisconteerd. Het lijkt onbetwistbaar, dat het management zich kritischer zal opstellen tegenover die kosten, die in het tarief verdisconteerd zijn, dan tegenover kosten, zoals b.v. van geneesmiddelen en laboratoriumonderzoeken, die afzonderlijk in rekening worden gebracht. De financiële gevolgen van een groter beslag op middelen worden immers bij een all-out tarief automatisch gecompenseerd via een stijging van de opbrengst. Waar de ontwikkeling in het aantal verpleegdagen trager verloopt — soms kan men zelfs een daling van het aantal verpleegdagen waarnemen — dan het aantal nevenverrichtingen, mag van een ruimere toepassing van het all-in tarief verwacht worden, dat ziekenhuizen zich meer en meer tot het Centraal Orgaan Ziekenhuistarieven moeten richten ten einde compensatie voor dreigende tekorten aan te vragen.

Bovendien geeft de tarifiering via de prijs van de verpleegdag moeilijkheden, wanneer ziekenhuizen bij substitutie van klinische zorg door poliklinische zorg worden geconfronteerd met een daling van het aantal verpleegdagen. Naast de declaratie aan in het ziekenhuis opgenomen patiënten heeft men dan nog het probleem van de declaraties aan de patiënten, die slechts in de polikliniek worden behandeld. Men zou in dat geval kunnen zoeken naar tariefgrondslagen, die wat meer een all-in karakter dragen. In dit verband kan worden gedacht aan tarieven per bezoek, tarieven voor dagverpleging met een sterk all-in karakter en eventueel aan een systeem voor jaar kaarten ten behoeve van ziekenfondsverzekerden, waarbij bepaalde prestaties per jaar kaart worden afgewikkeld, zoals heden geschiedt bij de academische ziekenhuizen.

Verder wijdt de nota nog enige aandacht aan de budgettering als beheersingsinstrument. Aan het Nationaal Ziekenhuis Instituut zal gevraagd worden een studie te maken van wat wel wordt genoemd de interne budgettering, d.w.z. de beheersing van de exploitatie van de ziekenhuizen door het management zelf. In ziekenhuiskringen wordt nog wel eens de opinie verkondigd dat zinvolle budgettering alleen mogelijk is indien ook alle beslissingen van specialisten beheersbaar zijn geworden. Afgezien nog van het feit, dat deze nota blijkens het bovenstaande ook de beslissingen van geneesheren wel degelijk wenst te beïnvloeden, lijkt een dergelijke eis op voorhand weinig reëel en ook niet nodig. Beheersingselementen kunnen

immers reeds nu worden ingebouwd, indien de personeelsformatie en de infrastructuur in de vorm van accommodatie en instrumentarium uitsluitend kunnen worden gewijzigd via een speciale besluitvormingsprocedure. De speelruimte die dan nog overblijft bestaat slechts uit de materiële middelen zoals geneesmiddelen, röntgenfilms, laboratoriumbenodigdheden, verplegingsartikelen, waarvan het belang in het kader van de totale kosten in de regel als zeer beperkt kan worden aangemerkt 5).

De nota beperkt zich tot deze wijziging van de verpleegtarieven en ziet voorlopig af van budgetfinanciering als een andere financieringsmogelijkheid. Het is niet onmogelijk dat aan deze keuze geen aandacht werd besteed omdat budgetfinanciering in deze trant alleen als mogelijk wordt gezien bij één financieringsbron, zoals het geval zou zijn bij een volksverzekering, een verzekeringsvorm, die door dit kabinet blijkbaar niet gewenst wordt. Toch behoeft de budgetfinanciering ook in de huidige omstandigheden nog niet direct buiten de mogelijkheden te vallen. Budgetfinanciering is zeker mogelijk voor die instellingen, die via de AWBZ worden gefinancierd zoals verpleeghuizen, zwakzinnigeninrichtingen e.d. en ook voor de wijkgezondheidszorg denkt men aan budgetfinanciering via de AWBZ.

Overigens zijn hier ook zonder een financieringsstelsel op basis van een volksverzekering mogelijkheden aanwezig voor andere instellingen, wanneer betalende instanties zich reeds nu kunnen vinden in een proces van stroomlijning bij de afwerking van schadeclaims. In Limburg zijn de ziekenfondsen reeds overgegaan tot regionalisatie, waarbij dus per verzorgingsgebied slechts één ziekenfonds werkzaam is. Uiteraard ligt in een dergelijke structuurwijziging een eerste aanzet voor een systeem van regionale financiering. Ook de particuliere ziektekostenverzekeraars zouden bij de stroomlijning van schadeclaims in dit opzicht een bijzonder belangrijke rol kunnen spelen.

De honorering van artsen

De nota schenkt uitgebreide aandacht aan het systeem van honorering van artsen in het kader van een beleid gericht op kostenbeheersing. Nadat de honoreringsstructuur voor de huisartsen 10 jaar bevredigend heeft gefunctioneerd, wil men nu deze structuur opnieuw ter discussie stellen. Omstandigheden waaronder de huisartsen werken zijn namelijk zodanig veranderd, dat de uitgangspunten voor de bestaande honorering niet meer van toepassing zijn. Met betrekking tot de honorering van specialisten is inmiddels ingesteld de Commissie Structuur Honorering Medische Specialisten (commissie-Van Mansfeld), die aanbevelingen moet doen ten einde tot een beter systeem van honorering van specialistische hulp te komen.

Uit het voorgaande is duidelijk, dat de honorering per verrichting voor deze hulp wellicht moeilijk kan worden geplaatst in een beleid van kostenbeheersing. Verwacht mag worden, dat het dienstverband, meer dan tot heden het geval was, als een respectabele mogelijkheid zal worden gewaardeerd om artsen te honoreren. Verschillende tekenen wijzen reeds in deze richting. Ten eerste gaat de relatie tussen de persoonlijke inspanning en het resultaat van arbeid verloren als specialisten steeds meer een beroep moeten doen op medewerkers en bovendien zeer gebaat kunnen zijn met automatisering, zoals deze met name heeft plaatsgevonden in de laboratoria. Wellicht moet hierin een van de redenen gevonden worden waarom aan de laboratoriumtarieven in de nota specifieke aandacht wordt gegeven. Verder vervullen medici steeds meer taken in ziekenhuizen en andere samenwerkingsverbanden in de eerste en tweede lijn die

5) Drs. G. Schrijvers, *De plaats van de specialist in het Engelse en Zweedse ziekenhuis*, Symposium IWZ, Tilburg, mei 1979.

minder patiënt-gericht zijn maar die verband houden met het werken in een dergelijke organisatie zoals stafbesprekingen, infectiecommissies, „medical audit” e.d. Het lijkt moeilijk deze werkzaamheden via het tarief voor verrichtingen te honoreren.

Door de toevloed van artsen zal het verrichtingenstelsel zeker ter discussie worden gesteld, nu niet mag worden verwacht, dat de tarieven bij praktijkverkleining zodanig worden opgetrokken, dat het inkomen gegarandeerd blijft. Het valt dan ook te verwachten, dat men eerder gaat uitzien naar een gegarandeerd inkomen dan naar een beloningsstelsel van tarieven per verrichting. Bovendien geeft dienstverband meer mogelijkheden met betrekking tot de secundaire arbeidsvoorwaarden, zoals de pensioenvoorziening, dan bij de vrije-beroepsbeoefenaren mogelijk is. De toename van het aantal artsen zal er zeker niet toe leiden dat de totale kosten door de invoering van het dienstverband voor artsen lager worden. Integendeel. Het grotere aantal artsen zal er bovendien toe leiden, dat het aantal prestaties per praktijk zal afnemen. Mogelijk kan dit als een verhoging van de kwaliteit van de zorg worden gewaardeerd. Het stelsel van dienstverband geeft ten slotte meer houvast aan de prognose van de kosten van de gezondheidszorg daar deze gemakkelijk kunnen worden afgeleid van de toegestane formatie en de daarbij behorende honorering. Op deze wijze kan het aantal „open-end”-posten worden verkleind.

Vervanging van het verrichtingstarief door het systeem van dienstverband lijkt niet mogelijk indien het stelsel van praktijkverkoop, dat overigens in de nota als zeer legitiem wordt beschouwd, niet wordt geliquideerd. Reeds voor het verschijnen van de nota hield een commissie ingesteld door de Nationale Ziekenhuisraad en de Landelijke Specialistenvereniging zich al geruime tijd bezig met de mogelijkheden om het stelsel van de praktijkoverdracht, dat steeds slechter past op de situatie van de tot het ziekenhuis toegelaten specialist, op redelijke wijze te liquideren, een operatie die niet eenvoudig genoemd kan worden. Bovendien blijkt het stelsel van de praktijkoverdracht in de huidige tijd mogelijkheden te geven bij het plaatsen van afgestudeerde huisartsen, die nog slechts moeilijk een eigen praktijk in de gezondheidszorg kunnen stichten.

Geneesmiddelenverbruik

De nota besteedt uitgebreid aandacht aan mogelijkheden om het geneesmiddelenverbruik wat terug te dringen, hoewel dit gebruik in ons land vergeleken met andere landen op niet al te hoog niveau ligt (6). Met betrekking tot deze post kiest de nota in beginsel twee invalshoeken namelijk het toezicht op de prijzen van geneesmiddelen en een toezicht op de verstrekking zelf.

Het is bekend, dat geneesmiddelen in verschillende landen tegen verschillende prijzen op de markt komen, omdat de leveranciers rekening moeten houden met de verschillende maatregelen die de nationale overheden op dit gebied nemen. Dit verschijnsel heeft in ons land aanleiding gegeven tot het stelsel van parallelle import, waarbij geneesmiddelen tegen lagere prijzen, buiten de officiële vertegenwoordiger van de producent om, worden verhandeld. Het prijzenprobleem lijkt mij een belangrijk punt voor de EG-commissie, dat onlangs aan dit probleem bijzondere aandacht heeft gegeven (7). Waarschijnlijk kan men vanuit de EG meer invloed op het prijzenvraagstuk uitoefenen dan vanuit de nationale context alleen. Ongetwijfeld geeft daarnaast de gecollectiviseerde gezondheidszorg bijzondere mogelijkheden om actiever op deze markt op te treden. Mijn indruk is, dat van deze mogelijkheden — in tegenstelling tot bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk — in Nederland nog te weinig gebruik wordt gemaakt.

Wat de verstrekking van de geneesmiddelen zelf betreft doet de nota suggesties om de apotheker meer invloed bij het voorschrijvingsgedrag van de arts te geven door hem de

bevoegdheid te geven wijzigingen in recepten aan te brengen, indien goedkopere maar even werkzame middelen zouden kunnen worden voorgeschreven. In kringen van apothekers is men van mening, dat langs deze weg beslist veel hogere besparingen zouden kunnen worden verkregen dan door middel van het eventuele bijbetalen door patiënten. De regering lijkt hier eventueel regelend te willen optreden en met name de Regeling en Klapper, die tot heden slechts als een zwaarwegend advies wordt beschouwd, verplicht voor te schrijven, indien langs vrijwillige weg op dit terrein minder voortgang wordt geboekt dan wenselijk zou zijn. Ook hier is duidelijk sprake van relativering van de professionele autonomie van de arts. De suggestie van de farmaceutische industrie om zoveel mogelijk gebruik te maken van kleinverpakkingen vindt in de nota een dankbaar onthaal.

Eigen-bijdrageregelingen

Hoewel de overheid bij vorige gelegenheden ongelooflijk veel tegenstand heeft ontmoet met beslist bescheiden voorstellen om de patiënten een deel van de kosten zelf te laten dragen, wordt dit delicate onderwerp — de motie-Lubbers gaf daartoe overigens uitdrukkelijk gelegenheid — nog steeds te berde gebracht. Er wordt nu — behoudens de eigen bijdrage van patiënten in de kosten van opnemingen bij inrichtingen voor chronische zorg — gedacht aan een bijdrage in de kosten vóór geneesmiddelen, voor verwijzing naar specialisten, voor plastische chirurgie en fysiotherapie.

Het is uitermate moeilijk zich een oordeel te vormen of dit soort maatregelen wel of niet tot een reële kostenbeheersing leidt. De indruk bestaat, dat dit soort maatregelen in een bestel, waarbij het overgrote deel van de verstrekkingen reeds op kosten van de Ziekenfondsen geschiedt, slechts van marginaal belang zijn en dat men er zich voor moet hoeden het resultaat van deze operatie te laten ondersneeuwen door hoge administratieve onkosten. Het systeem geeft al spoedig mogelijkheden met betrekking tot de billijke lastenverdeling onder de patiënten en een verfijning van het systeem leidt dan al spoedig tot een behoorlijke administratieve belasting van het apparaat (8).

Economisch gezien mag men aan een stelsel van een eigen bijdrage onder meer de volgende eisen stellen:

- op de eerste plaats moet de patiënt inderdaad een reële vrije keuze hebben. Schoolvoorbeelden hiervan zijn de keuze tussen verplegingsklassen in het ziekenhuis, de kwaliteit van hulpmiddelen zoals brilmonteren en de verschillende mogelijkheden bij de tandheelkundige verzorging. Keuzemogelijkheden worden ook geboden bij de lichaamsverzorging — als randgebied van gezondheidszorg — waarbij gedacht kan worden aan sommige vormen van fysiotherapie en eventueel aan plastische chirurgie;
- op de tweede plaats lijkt een directe relatie tussen gevraagd dienstbetoon en de daaraan verbonden kosten wel

6) Vergelijkende studies van het geneesmiddelenverbruik hebben vaak te kampen met de moeilijkheid dat geneesmiddelen niet in alle systemen op dezelfde wijze worden geregistreerd. Zo worden b.v. in ons land de geneesmiddelen verstrekt in de ziekenhuizen niet in de statistieken opgenomen, terwijl dat in andere landen zoals b.v. België wel het geval is.

7) Commission of the European Communities, *Pharmaceutical consumption*, SCC 78.3684.

8) George Rösch en Simone Sandier, *Sharing the cost of health care, Policies for the containment of health care costs and expenditures*, U.S. Department of Health, Education, and Welfare, DHEW Publication, (NIH) 78-184, blz. 85 e.v.; Joseph P. Newhouse, *Insurance benefits, out-of-pocket payments, and the demand for medical care: a review of the literature*, Rand/P-6134. Mijn indruk is, dat de prijs-elasticiteiten sterker werken in een systeem, waarbij reeds een belangrijk deel van de gezondheidszorg via bijbetaling wordt gefinancierd.

aangewezen. Zo werkt het eigen risico onmiddellijk in op de kosten van geneesmiddelen en hulpmiddelen, die voor de gezondheidszorg als variabel kunnen worden beschouwd. Anders ligt het bij de kosten van ziekenhuizen en praktijken, waar men bij teruglopende bezetting al spoedig compensatie zoekt via hogere verpleegprijzen en tarieven.

In het licht van het bovenstaande lijkt een verwijzing naar de specialist minder aangewezen als mogelijkheid voor eigen bijdrage. Een bijdrage aan de geneesmiddelen kan uit kostenoogpunt als redelijk worden gekwalificeerd en zou bovendien aansluiting geven op hetgeen in de landen om ons heen plaatsvindt, zoals in de bijlage van de nota dan ook dankbaar wordt vermeld. Ook het uit het ziekenfondspakket lichten van de drogisterijartikelen lijkt een goede maatregel, die bovendien bijzonder goed kan inspelen op het streven de gezondheidszorg zoveel mogelijk te deprofessionaliseren.

Ervaring opgedaan in de landen om ons heen laat over het algemeen zien, dat de eigen-bijdrageregeling slechts een beperkte invloed, althans op wat langere termijn, heeft op de kostenontwikkeling. De lasten worden dan anders verdeeld, maar wijzigen zich niet. De maatregel kan wel leiden tot beperking der collectieve bestedingen, maar zal de individuele budgetten dan sterker gaan belasten. Het is dan wel de vraag, of zich geen afwentelingsmechanismen zullen voordoen.

Slot

In dit artikel is een overzicht gegeven van de belangrijkste maatregelen die de overheid denkt te nemen in het kader van een beleid gericht op kostenbeheersing, dat aansluit bij de intenties van *Bestek '81*. De nota, die in het algemeen redelijk is ontvangen, zij het met nogal kritische kanttekingen bij de eigen bijdrage door patiënten, geeft aanzetten voor een genuanceerd beleid met betrekking tot kostenbeheersing in een sector, die moeilijk voor een dergelijke beheersing toegankelijk blijkt te zijn.

Als belangrijkste elementen in deze nota zie ik de kwanti-

ficerings van het beleid via de financiële overzichten, de bijstelling van het trendbeleid, het zoeken naar andere honorerings- en financieringsvormen en de beïnvloeding van het professionele handelen zelf. Of de in de nota genomen maatregelen toereikend zullen zijn om de doelstellingen, vervat in *Bestek '81*, te bereiken, zal in belangrijke mate afhangen van de opstelling van alle betrokkenen — patiënten inclusief — met betrekking tot de kostenontwikkeling in de gezondheidszorg. In dit verband wil ik wijzen op de pogingen in de Bondsrepubliek Duitsland, waar men via de „konzertierte Aktion” tracht om alle betrokkenen te mobiliseren in een beleid van kostenbeperkingen. De beoogde doelstellingen kunnen met name in gevaar worden gebracht, wanneer patiënten een groter beroep doen op de gezondheidszorg als werd verwacht en wanneer de ontwikkeling van het arbeidspotentieel niet in de hand kan worden gehouden.

Kostenbeheersing in de gezondheidszorg is geen zaak van korte termijn maar heeft altijd enige tijd nodig om resultaten op te leveren. Het is geen sector, waar men de politiek van de grote stappen kan volgen, maar één waarbij men beleidsombuigingen moet realiseren via incrementele wijzigingen. Welke politiek men echter ook volgt, men zal er toch rekening mee moeten houden, dat de kosten van de gezondheidszorg steeds blijven toenemen.

Het toenemend aandeel in de bestedingen moet worden gezien als een blijvend verschijnsel in de ontwikkeling van de maatschappelijke voortbrenging. Daarbij dient men niet te vergeten dat de gezondheidszorg, en ook andere sectoren, een belangrijke bijdrage zullen moeten leveren niet alleen aan de humanisering van onze samenleving maar ook aan het op peil houden van de werkgelegenheid. Het beleid ten aanzien van de kostenbeheersing zal dan ook altijd gekenmerkt worden door een zekere ambivalentie. Het streven naar kostenmatiging wordt daarbij niet alleen gerelativeerd door de verlangens van patiënten, die vooral bij een gemiddeld ouder wordende bevolking steeds kostbaardere vormen van zorg zullen vragen, maar ook door de mogelijkheden, die deze sector nu eenmaal biedt voor een politiek gericht op een zo groot mogelijke werkgelegenheid.

L. M. J. Groot

Vacatures

Functie: Blz.:

ESB van 30 mei

Wetenschappelijk medewerker (m/v) t.b.v. macro-economisch onderzoek m.b.t. internationale structuurvraagstukken voor het Centraal Planbureau te Den Haag	535
Gewoon hoogleraar/gewoon lector in de wiskundige economie (m/v) bij de Universiteit van Amsterdam	539
Academicus voor de afdeling Planning en Analyse voor de Algemene Bank Nederland te Amsterdam	544
Jonge econoom (m/v) voor het Bureau Economische Zaken van de Gemeente Gouda	545
Economisch medewerker/ster voor het Economisch-Technologisch Instituut Groningen	545
Wetenschappelijk onderzoeker (m/v) voor het Intern Statistisch Onderzoek van de Erasmus Universiteit Rotterdam	546
Economisch medewerk(st)er voor de sectie Onderzoek en Statistiek van de afdeling Algemene Zaken/Ruimtelijke Ordening en Openbare Werken van de secretarie van de Gemeente Hoogezand-Sappemeer	546
Hoofd van de sectie begrotingen en bedrijfseconomische onderzoeken van de Gemeente Alkmaar	547
Econometrist of kwantitatief econoom (m/v) t.b.v. de projectgroep „Gezondheidszorg-economie” van het Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Publieke Sector van het Economisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Leiden	548
Wetenschappelijk ambtenaar (m/v) t.b.v. de projectgroep „Determinantenonderzoek WAO” van het Cen-	

trum voor Onderzoek van de Economie van de Publieke Sector van het Economisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Leiden 548

ESB van 6 juni

Econoom (m/v) voor de Wetenschappelijke afdeling van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam	567
Uitgever voor de B.V. Noord-Hollandse Uitgeversmaatschappij te Amsterdam	567
Bedrijfseconoom voor de afdeling Marktbeleid van het Produktschap voor Vee en Vlees te Rijswijk Z.H.	568
Hoofd Economische Zaken bij de Vereniging „Centrale Baggerbedrijf” te Leidschendam	568
Jonge bedrijfseconomen voor een internationale accountantspraktijk bij Arthur Young te Den Haag	II
Econoom (m/v) t.b.v. de Rijksplanologische Dienst, Afdeling Milieustudies voor het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening te Den Haag	III
Economen (m/v) t.b.v. de Directie Bouwnijverheid, Afdeling Planning en Uitvoering voor het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening te Den Haag	III
Hoofd Bibliotheek Documentatie (m/v) bij de SER te Den Haag	IV
Wetenschappelijk medewerker Onderwijs/Arbeidsrecht (m/v) bij de SER te Den Haag	IV
Aankomend wetenschappelijk medewerker Consumentenbelang/Ordelijk Economisch Verkeer (m/v) bij de SER te Den Haag	IV

UNCTAD V en hoe verder?

De vijfde wereldhandelsconferentie — UNCTAD V — die in mei te Manilla werd gehouden heeft, evenals haar vier voorgangers (1964, 1968, 1972, 1976), nauwelijks iets opgeleverd. Zo'n lustrum noopt tot contemplatie en analyse. Om de betekenis van de UNCTAD te kunnen taxeren, is het nodig te beseffen dat de relatie armrijk zich op ten minste vier niveaus voltrekt:

1. de *feitelijke economische macroprocessen* tussen landen, inclusief de arme, zoals internationale handel, investeringen, kapitaal- en technologieverkeer. Deze processen voltrekken zich overwegend in de particuliere sfeer en worden door de overheden bijgestuurd op basis van nationaal (eigen)belang. Via deze processen en de bijsturing ervan hebben de landen grote invloed op elkaar. Voorbeelden van de kant van de rijke landen zijn de Europese integratie en de tariefverlagingen in het kader van het GATT. Voorbeelden van de kant van de arme landen zijn de export van eindprodukten door de NIC's („newly industrializing countries”) en het OPEC-kartel;

2. de formulering van *normerende volkenrechtelijke gedragsregels* voor deze macroprocessen en voor de bijsturing ervan, een nieuw soort volkenrecht dus voor het economisch verkeer tussen staten. Het doel is om door middel van deze gedragsregels de wederzijdse belangen zoveel mogelijk veilig te stellen. De ontwikkelingslanden spelen bij deze formulering een wezenlijke rol en treden vaak, op basis van hun gezamenlijke problemen als oudkoloniën, als blok op. Voorbeelden zijn de erkenning van de permanente soevereiniteit over natuurlijke hulpbronnen en de thans plaatsvindende formulering van gedragscodes voor internationale scheepvaart, voor multinationale ondernemingen en voor de overdracht van technologie;

3. de onderhandelingen om tot *concrete multilaterale afspraken* te komen ter correctie van het systeem van vrije internationale markten. Meestal gaat het daarbij om onderhandelingen die eenzijdige concessies van rijk aan arm vragen. Voorbeelden zijn het systeem van preferentiële handelstarieven voor ontwikkelingslanden (dat nauwelijks reële inhoud heeft gekregen), de pogingen om de prijzen van grondstoffen aan die van eindprodukten te koppelen, om het produceren van synthetica tegen te gaan en de vele andere concrete wensen die geformuleerd zijn in de resolutie over de Nieuwe Internationale Economische Orde die in de 7e Speciale Zitting van de VN in 1975 werd aangenomen. Over deze concrete vraagstukken wordt met name onderhandeld tijdens de UNCTAD-bijeenkomsten;

4. de *technische en financiële hulp* aan ontwikkelingslanden voor de uitvoering van projecten, de aanleg van infrastructuur en andere activiteiten in de ontwikkelingslanden die zich voor steun van buitenaf lenen. Deze hulp wordt deels gegeven uit overwegingen van solidariteit met de arme landen en is deels een instrument voor economische en ideologisch-culturele penetratie; per hulpverlenend land ligt het accent verschillend.

Wie uit het mislukken van UNCTAD V zou concluderen dat er in de noord-zuid-betrekkingen niets meer gebeurt, vergist zich. Op het terrein van de feitelijke macroprocessen is er meer aan de hand dan ooit tevoren, met name van de zijde van de arme landen: zij exporteren thans eindprodukten, treden op de kapitaalmarkt op als leners (vooral de NIC's) en als beleggers (de OPEC-

landen). Ook op het terrein van de normerende gedragsregels zijn er — ondanks de taatheid van deze volkenrechtelijke materie — resultaten. In 1974 werd het Charter of Economic Rights and Duties opgesteld, er vinden onderhandelingen plaats over codes en de conferentie over de exploitatie van de zeebodem begint voortgang te maken. Op het gebied van concrete corrigerende afspraken voor markten is tot nu toe weinig bereikt en het ziet er naar uit dat de kansen hiervoor eerder kleiner dan groter worden: er is toenemende verdeeldheid van belangen binnen de beide blokken, de economische stagnatie van de rijke landen maakt de bereidheid tot concessies klein en het neo-liberalisme staat haaks op marktinterventie. Geen wonder dat tijdens UNCTAD V alleen besluiten werden genomen die het systeem van vrije markten bevestigen (een „trade pledge”) en op het terrein van hulpverlening (een vage toezegging voor meer hulp aan de armste landen). Op het niveau van de hulpverlening tekent zich overigens consolidatie af: de hulpomvang heeft zich op het niveau van 1964 gestabiliseerd hetgeen, gegeven de groei van de wereldeconomie, een relatieve daling betekent als men de hulp uitdrukt in het BNP van de rijke landen.

Anders gesteld: de noord-zuid-relatie voltrekt zich thans vooral op de niveaus van macroprocessen en gedragsregels, is stabiel op het niveau van hulpverlening en is vrijwel non-existent wat betreft corrigerende markt-afspraken.

Dit beeld geeft impliciet het antwoord op de vraag: hoe verder na UNCTAD V? Het blijkt dat er volop ruimte is voor een actief ontwikkelingsbeleid, mits zich dat richt op — naast verbetering van de hulpverlening voor de armste landen — de feitelijke macroprocessen en de normerende gedragsregels. Zo'n beleid zal er naar de aard van deze beide niveaus op gericht moeten zijn om formules te zoeken waarmee het belang van alle betrokken partijen wordt gediend.

Het betekent een nieuw accent in de noord-zuid-relatie en dat vraagt om aanpassing van beleid. Nederland probeert dat. Er komt binnenkort een nota uit waarin zal worden aangegeven hoe het beleid ten opzichte van de macroprocessen vanuit ontwikkelingsoptiek kan worden beïnvloed. Ook heeft Nederland voorgesteld om in de derde VN-ontwikkelingsstrategie specifieke aandacht aan de formulering van normerende gedragsregels te geven. Op die manier kan, ondanks de stagnatie op het vlak van onderhandelingen over concrete markt-afspraken, toch tot een inhoudsvol ontwikkelingsbeleid worden gekomen.

Overigens heeft UNCTAD V duidelijk gemaakt dat noch bij de rijke, noch bij de arme landen duidelijke inzichten bestaan over de richting en de inhoud van zo'n beleid. Het laat zich denken dat het meer een regionaal of een bilateraal karakter moet krijgen dan een mondiaal, het laat zich denken dat het meer per markt zal moeten worden geformuleerd dan voor de totaliteit van handels- en kapitaalstromen, ook laat het zich denken dat er andere instituties voor nodig zijn dan de thans beschikbare. Het zal een aanzienlijke intellectuele inspanning vergen om deze onduidelijkheden in te vullen. Landen die zich tijdens UNCTAD V positief hebben opgesteld, zoals Noorwegen en Nederland, zouden daar aan een bijdrage kunnen leveren.

F. van Dam

Arbeidsmarkt en arbeidsongeschiktheid

De toetsing van een hypothese

DRS. E.H. BAX*
DRS. TH.W. DE BOER*
DRS. K. STERRENBURG*

De Wet algemene arbeidsongeschiktheidsverzekering bepaalt dat bij de vaststelling van de mate van arbeidsongeschiktheid rekening moet worden gehouden met de omstandigheden op de regionale arbeidsmarkt. Bij gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid kan toch een volledige uitkering worden gegeven als de werkgelegenheids-situatie het omzetten van de resterende arbeidscapaciteit in een arbeidsinkomen verhoedt. Daarnaast kan nog een ander verband worden gelegd tussen de situatie op de arbeidsmarkt en de arbeidsongeschiktheid: ontwikkelingen op de arbeidsmarkt kunnen psychische moeilijkheden veroorzaken die arbeidsongeschiktheid tot gevolg hebben. In dit artikel wordt de invloed van genoemde arbeidsmarktfactoren op het aantal WAO-ers onderzocht. De auteurs vinden een bevestiging van de hypothese dat een daling van de werkgelegenheid in bedrijfstakken leidt tot een stijging van het aantal uitkeringsdagen ingevolge de WAO.

1. Inleiding

In Nederland bestaan twee werknemersverzekeringen tegen arbeidsongeschiktheid: de Ziektewet en de Wet algemene arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO) 1). De Ziektewet verzekert werknemers tegen loonderving ten gevolge van ziekte, ongeval en gebreken. De wet geeft recht op een uitkering van 80% van het dagloon gedurende ten hoogste 52 weken. In termen van de Ziektewet betekent arbeidsongeschiktheid het ongeschikt zijn voor het werk dat men *tot dan toe* heeft verricht.

De WAO wordt van toepassing indien er sprake is van een ziekte duur langer dan 52 weken. De wet kent zeven arbeidsongeschiktheidsklassen van minimaal 15% tot maximaal 80% - 100% arbeidsongeschiktheid. In het laatste geval bedraagt de uitkering 80% van het laatst verdiende loon. De uitkering is welvaartsvast, gekoppeld aan een maximum dagloon en kan worden gegeven tot aan de pensioengerechtigde leeftijd.

Het begrip arbeidsongeschiktheid heeft in de WAO een andere betekenis dan in de Ziektewet: in het kader van de WAO is voor de bepaling van de arbeidsongeschiktheid van belang of de betrokkene ongeschikt is voor *elke* arbeid welke hem gelet op vroeger beroep en opleiding naar billijkheid kan worden opgedragen. Artikel 18, lid 2 van de WAO geeft drie criteria op grond waarvan de arbeidscapaciteit van een uitkeringsgerechtigde moet worden vastgesteld 2): de licha-

melijke en psychische beperkingen van de cliënt en zijn daaruit voortvloeiende mogelijkheden; de opleiding en het beroepsverleden; en de arbeidsmogelijkheden op de regionale arbeidsmarkt. De verzekeringsgeneeskundige en de arbeidsdeskundige stellen aan de hand van deze criteria de naar billijkheid op te dragen arbeid alsmede de mate van arbeidsongeschiktheid vast. Het eerste begrip is vergelijkbaar met het begrip passende arbeid uit de werkloosheidswetgeving. De mogelijkheden tot volumebeheersing van de WAO worden vooral in deze sfeer gezocht.

In artikel 18 wordt de situatie op de regionale arbeidsmarkt als één van de beslissingsmomenten genoemd. Artikel 21, lid 2, sub a is een nadere accentuering van dit principe: daar wordt de mogelijkheid geschapen om een arbeidsongeschikte met een restcapaciteit („arbeidscapaciteit”) toch een volledige arbeidsongeschiktheidsuitkering te geven indien de werkgelegenheidsituatie in de regio zo slecht is dat de vastgestelde restcapaciteit niet kan worden omgezet in een inkomen, d.w.z. in „verdien capaciteit”. Door de wetgever worden arbeidscapaciteit en verdien capaciteit dus rechtstreeks gerelateerd aan de regionale werkgelegenheid.

Natuurlijk mag hieruit niet de conclusie worden getrokken dat de werkgelegenheid in de regio de enige verklarende factor is van de ontwikkeling van het aantal arbeidsongeschikten. Als voorwaarde tot intreding in de WAO stelt de wet dat er sprake moet zijn van ziekte of enig gebrek. Dit betekent dat enerzijds mensen in de WAO intreden wier arbeidsongeschiktheid geheel los staat van de arbeidsmarktontwikkeling, terwijl anderzijds de voorwaarde van ziekte of gebrek werkt als een „screening device” waardoor de intreding in de WAO van mensen waarvoor op de arbeidsmarkt geen plaats is, selectief plaats vindt.

Vanuit het medische aspect bezien is de mogelijkheid tot deze selectie sinds de tweede wereldoorlog sterk ingeperkt. Voor de tweede wereldoorlog werd ziekte afleidbaar geacht uit objectief waarneembare patronen. Men meende dat de scheiding tussen ziek en gezond eenduidig te constateren was.

* Drs. E.H. Bax is wetenschappelijk medewerker van de vakgroep Sociologische Economie van de Rijksuniversiteit Groningen. Drs. Th. W. de Boer is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de vakgroep voor Toegepast Economisch Onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen. Drs. K. Sterrenburg is oud-student van de vakgroep Sociologische Economie en momenteel werkzaam bij de Sociale Verzekeringsraad. Dit artikel is gebaseerd op een doctoraalscriptie van K. Sterrenburg, *Arbeidsmarkt en arbeidsongeschiktheid*, Vakgroep Sociologische Economie, Economische Faculteit, Rijksuniversiteit Groningen, november 1978.

1) De Algemene Arbeidsongeschiktheidswet (AAW) is een *volksverzekering* die is bedoeld als bodemvoorziening en blijft in dit artikel buiten beschouwing.

2) Zie ook J.H.R. van der Pas, *Arbeidsongeschiktheids criteria*. Van ongevallenwet naar arbeidsongeschiktheidswetten, *Sociaal Maandblad Arbeid*, jg. 33, nr. 7/8, 1978, blz. 482.

Na de oorlog zijn de normen ten aanzien van ziekte verschoven: ziekte en de waarneembaarheid daarvan werden losgekoppeld. Tegenwoordig wordt erkend dat iemand zich ziek kan voelen zonder dat de ziekte objectief meetbaar is. Het puur somatische ziektebegrip is ingeruild voor het inzicht dat de mens een somatisch-psychisch-sociale eenheid is. De taak van de arts wordt hierdoor gecompliceerder: ziekte en gezondheid gaan vloeiend in elkaar over en het is niet duidelijk waar precies de grens ligt. Een gevolg is dat het onderscheid tussen arbeidsgeschikt en arbeidsongeschikt vervaagt 3).

In zijn dissertatie wijst Philipsen 4) erop dat ook de bewijslast verplaatst is. Voor de oorlog moest de patiënt aantonen dat hij ziek was. Tegenwoordig moet de verzekeringsgeneeskundige die meent dat zijn patiënt tot werken in staat is, niet alleen aantonen dat er geen objectieve aandoening is, maar hij moet ook de subjectieve klachten ontzenuwen. Van medische zijde wordt daardoor veelvuldig de klacht gehoord dat een wetenschappelijke basis voor de beoordeling van de arbeidsongeschiktheid ontbreekt: men kan alleen een juist oordeel vellen over de evident ongeschikte en de evident geschikte. Tussen deze twee polen zijn de meeste oordelen arbitrair.

Een en ander houdt in dat de definiëring van het begrip ziekte verruimd is. Aangezien het ziektebegrip verbonden is met het begrip arbeidsongeschiktheid mag worden verwacht dat de gesignaleerde ontwikkeling in het denken over ziekte mede van invloed is op de toename van het aantal arbeidsongeschikten. Daarnaast moet worden gewezen op de ontwikkeling die de medische wetenschap zelf doormaakt: de medische kennis neemt toe, het diagnostisch instrumentarium wordt gevoeliger. Hierdoor zullen méér ziekten en gebreken als zodanig herkend kunnen worden dan vroeger het geval was, hetgeen van invloed zal zijn op de ontwikkeling van het aantal arbeidsongeschikten.

De veranderingen in het denken over ziekte hebben zeker voor de WAO een drempelverlagend effect gehad. Dit aspect van de toename van het aantal WAO-ers staat los van de invloed die de arbeidsmarkt op hun aantal uitoefent. De arbeidsmarkt is op twee manieren van invloed op de ontwikkeling van het aantal arbeidsongeschikten. Ten eerste, indien de vastgestelde restcapaciteit niet kan worden omgezet in verdien capaciteit. Dit verschijnsel is hiervoor behandeld. Ten tweede kan de arbeidsmarkt, in bepaalde gevallen, als ziekteverwekker optreden 5). Te denken valt aan de onder invloed van de technologische ontwikkelingen toegenomen belasting van de werknemer. Riemen 6) heeft gewezen op de discrepantie tussen de democratisering van de samenleving en het daarbij achterblijven van de democratisering van het bedrijfsleven waar in veel gevallen werknemers nog als onmondig worden beschouwd. De spanning die deze „cultural lag” oplevert, zou het ziekteverzuim bevorderen.

Bax 7) meent dat in periodes die worden gekenmerkt door een ruime arbeidsmarkt en in een context van afnemende bedrijfsrendementen, het sociaal beleid van de onderneming onder druk komt te staan. Deze, wat hij noemt, stagnerende democratisering binnen de onderneming plaatst de werknemer voor een dilemma: ófwel leren leven met de situatie, ófwel, indien de kloof tussen verwachtingen en realiteit te groot wordt, de situatie ontwijken. Dit kan door een andere baan te zoeken, óf, indien de mogelijkheden hiertoe niet voorhanden zijn, door ziek te worden. Hierbij moet niet gedacht worden aan simulatie maar veel meer aan psychosociale syndromen die het gevolg zijn van frustraties die niet verwerkt worden. Ten slotte wordt vaak gememoreerd aan het hanteren van de WAO door werkgevers als afvloeiingsmechanisme.

Samengevat: aan de ontwikkeling van het bestand van WAO-uitkeringsgenietenden liggen autonome medische factoren en arbeidsmarktfactoren ten grondslag. Gezien het voorgaande formuleren we de hypothese dat een vermindering van de werkgelegenheid zal leiden tot een toename van het aantal langdurig arbeidsongeschikten.

Het traceren van de invloed van de arbeidsmarkt op de werking van de WAO dient niet alleen een theoretisch doel. De beleidsrelevantie is o.i. evident. Uit tabel 1 blijkt dat het aantal WAO-ers groter is dan de geregisteerde werkloosheid en dat de groei van deze twee categorieën in geen verhouding staat tot de groei van het arbeidsvolume van bedrijven. Bezien vanuit een selectief en actief arbeidsmarktbeleid is het gewenst te weten of er inderdaad sprake is van een relatie tussen de arbeidsmarkt en de WAO en zo ja, uit welke sectoren van de economie de uitstoot van arbeid naar de WAO afkomstig is 8).

Tabel 1. Overzicht van de werkgelegenheid in bedrijven, het aantal werklozen en het aantal langdurig arbeidsongeschikten over de periode 1969-1977

Jaar	Arbeidsvolume werknemers bedrijven a)	Geregisteerde werkloosheid (excl. aanvullende werken en sociale werkplaatsen) b)	Aantal WAO-ers c)
1969	3.307.000	52.900	194.000
1970	3.366.000	44.500	215.000
1971	3.388.000	62.000	237.000
1972	3.341.000	108.000	260.000
1973	3.351.000	109.000	285.000
1974	3.355.000	134.000	313.000
1975	3.326.000	195.300	349.000
1976	3.311.000	210.800	377.000
1977	3.326.000	203.600	404.000

a) Bron: Nationale Rekeningen.

b) Bron: CBS. *Zeventig jaar statistiek*, Den Haag.

c) Bron: Jaarverslagen Gemeenschappelijke Medische Dienst.

De hypothese over de relatie tussen de arbeidsmarkt en de WAO is niet zonder meer omkeerbaar: een sterke verbetering van de situatie op de arbeidsmarkt behoeft niet een directe vermindering van het aantal WAO-ers tot gevolg te hebben. In dit opzicht verschilt het arbeidsongeschikt zijn fundamenteel van het werkloos zijn. De werkloze blijft zich oriënteren op de arbeidsmarkt. Voor de WAO-er geldt dit in veel mindere mate, zelfs indien zijn restcapaciteit nog groot is. Dit valt te verklaren uit de sociaal-psychologische neveneffecten van arbeidsongeschiktheid. Ziek zijn betekent het vervullen van een rol die door de sociale omgeving van de patiënt wordt gedefinieerd. Het gedefinieerd worden tot arbeidsongeschikte heeft in de belevingswereld van de patiënt een min of meer permanent karakter. In die gevallen waarin de volledige arbeidsongeschiktheid bij een grote restcapaciteit te wijten is aan de situatie op de arbeidsmarkt, is de patiënt geneigd zijn inactiviteit als een medisch probleem te zien en niet als een sociaal-economisch probleem. Een en ander wordt versterkt door een etiketteringsproces dat voortkomt uit het contact met artsen, medische instituties en uitvoeringsorganen van de sociale verzekering. Het idee nooit meer te kunnen werken gaat deel uitmaken van de identiteit van de arbeidsongeschikte. In die zin heeft de WAO een anti-revaliderend effect. Dat betekent dat bij een sterke verbetering van de werkgele-

3) Zie B.S. Polak, Medische aspecten van arbeidsongeschiktheid, *Verslagen der symposia 1975-1976 van de Universitaire Leergangen Gezondheidszorg*, Groningen, 1978, blz. 37-48.

4) H. Philipsen, *Afwezigheid wegens ziekte*, Groningen, 1969.

5) Hier wordt het begrip arbeidsmarkt in sociologische zin gehanteerd, nl. als een institutie die schaarse sociaal-gewaardeerde goederen en diensten verdeelt.

6) A.P.A. Riemen, De problemen van de arbeidsongeschikte, *Verslagen der symposia 1975-1976 van de Universitaire Leergangen Gezondheidszorg*, Groningen, 1978, blz. 25-36.

7) E.H. Bax, Arbeidsongeschiktheid als sociaal-economisch verschijnsel, *Tijdschrift voor Maatschappijvraagstukken en Welzijnswerk*, jg. 30, nr. 5, blz. 82-87.

8) Op deze vragen kan in dit artikel geen volledig antwoord gegeven worden. In opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken loopt bij de Vakgroep Sociologische Economie te Groningen momenteel een vooronderzoek naar deze vraagstelling. De hier te presenteren researchresultaten moeten dan ook gezien worden als een eerste empirische verkenning naar de plausibiliteit van de hypothese.

genheid het potentiële arbeidsaanbod voor zover verscholen in de WAO — d.w.z. in de categorie WAO-ers met een grote restcapaciteit — moeilijk zal zijn te mobiliseren.

Er mag daarom verwacht worden dat het effect van een positieve arbeidsmarktontwikkeling zich eerst op de lange termijn doet gelden. Op korte termijn zal het WAO-bestand nagenoeg stabiel zijn, omdat inkrimping van het volume bijna uitsluitend zal worden veroorzaakt door sterfte en het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Wel mogen we veronderstellen dat het aantal toetredingen zal verminderen, zodat zich op de lange duur een teruggang van het volume zal voordoen.

2. Operationalisering van de hypothese

De beleidsrelevantie van de hypothese in aanmerking nemende, is het gewenst de analyse-eenheden nader te specificeren. Naast de toetsing gaat het immers mede om de vraag welke sectoren van de economie vooral „WAO-gevoelig” zijn. Het ligt daarom voor de hand bedrijfstakken als analyse-eenheden te kiezen. Het probleem daarbij is dat de werkgelegenheid weliswaar per bedrijfstak wordt geregistreerd, doch dat de WAO geregistreerd wordt per bedrijfsvereniging. Een en ander heeft ons doen besluiten de hypothese te herformuleren zodat de bedrijfsverenigingen de analyse-eenheden worden. Daarbij moet de werkgelegenheid per bedrijfsvereniging worden geïndiceerd. Als indicator kozen wij de reële verzekerde loonsom per bedrijfsvereniging, die rechtstreeks samenhangt met het aantal verzekerde arbeidsdagen 9).

Wil de verzekerde loonsom een goede indicator zijn, dan moet de ontwikkeling van het premieplichtig dagloon voor alle 26 bedrijfsverenigingen gelijk zijn geweest in de te onderzoeken periode. Dat zal nooit helemaal het geval zijn, maar we kunnen tevreden zijn met een zekere mate van overeenstemming. Een aantal bedrijfsverenigingen valt min of meer samen met een gelijknamige bedrijfstak. Dat bood de mogelijkheid de indicator te testen op zijn validiteit. Voor vier bedrijfstakken onderzochten we de correlatie tussen het arbeidsvolume volgens de Nationale Rekeningen en de verzekerde loonsom van de bijbehorende bedrijfsvereniging. De resultaten staan in tabel 2.

Tabel 2. Enkelvoudige correlatiecoëfficiënten tussen het arbeidsvolume van vier bedrijfstakken en de reële verzekerde loonsom van de gelijknamige bedrijfsvereniging

Bedrijfstak	Enkelvoudige correlatiecoëfficiënt
Textielindustrie	0,987
Kledingbedrijf	0,995
Grafische industrie	0,873
Bouwnijverheid	0,904

Voor ons waren deze uitkomsten voldoende om de indicator valide te achten voor ons doel, nl. een maatstaf te zijn voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid binnen een bedrijfsvereniging.

In het navolgende komt ook het begrip herleide uitkeringsdagen ter sprake. De herleiding is noodzakelijk omdat het gewicht van een uitkeringsdag varieert met de mate van arbeidsongeschiktheid van de uitkeringsgerechtigde. Het totaal aantal uitkeringsdagen wordt daarom herleid tot een gewogen totaal, waarbij de wegingscoëfficiënten worden gevormd door de procentuele arbeidsongeschiktheid van de uitkeringsgenietenden.

De hypothese kan nu in zijn operationele vorm worden geherformuleerd:

een vermindering van de reële verzekerde loonsom binnen een bedrijfsvereniging leidt tot een stijging van het aantal herleide uitkeringsdagen krachtens de WAO binnen die bedrijfsvereniging.

Wij onderscheiden vier vormen die de relatie tussen de reële verzekerde loonsom en het aantal herleide uitkeringsdagen krachtens de WAO kan aannemen:

- een vermindering van de reële verzekerde loonsom leidt tot een stijging van het aantal herleide uitkeringsdagen krachtens de WAO;
- een vermindering van de reële verzekerde loonsom leidt tot een daling van het aantal herleide uitkeringsdagen krachtens de WAO;
- een stijging van de reële verzekerde loonsom leidt tot een stijging van het aantal herleide uitkeringsdagen krachtens de WAO;
- een stijging van de reële verzekerde loonsom leidt tot een daling van het aantal herleide uitkeringsdagen krachtens de WAO.

Alleen in geval b beschouwen we de hypothese als gefalsificeerd. Immers, geval a is in overeenstemming met de hypothese en bij de gevallen c en d is de hypothese niet van toepassing. We leggen er hier nogmaals de nadruk op dat bedrijfsverenigingen de analyse-eenheden zijn. Wij kijken dus naar ontwikkelingen binnen bedrijfsverenigingen zonder dat we daarmee pretenderen de gehele toename van het aantal WAO-ers uit arbeidsmarktontwikkelingen te willen verklaren.

Zoals de hypothese mede aangeeft, ondergingen beide variabelen in de beschouwde periode een trendmatige ontwikkeling. De regressie is daarom uitgevoerd met een vergelijking waaraan een trendterm is toegevoegd:

$$U_i = \alpha_i + \beta_i L_i + \gamma_i T \quad (1)$$

waarin:

U_i = het aantal herleide uitkeringsdagen per bedrijfsvereniging gedeeld door 1.000;

L_i = de reële verzekerde loonsom per bedrijfsvereniging in miljoenen gulden;

i = de index voor de bedrijfsvereniging ($i = 1, 2, \dots, 26$);

T = de lineaire trendterm met gemiddelde nul.

Wat betreft de onderzochte periode was er het probleem dat de WAO is ingevoerd in de tweede helft van 1967. Het jaar 1968 is daardoor een jaar waarin aanloopproblemen bij de uitvoering van de wet de analyse kunnen door kruisen. Over de jaren na 1975 zijn nog geen gegevens beschikbaar. Wij waren dus gedwongen genoeg te nemen met tamelijk korte cijferreeksen over de jaren 1969–1975.

3. De toetsing van de hypothese

Door de ontwikkeling van de werkgelegenheid te koppelen aan het teken van de WAO-gevoeligheidscoëfficiënt, β_i , kunnen we de 26 bedrijfsverenigingen indelen in vier categorieën:

WAO-gevoeligheidscoëfficiënt, β_i	De ontwikkeling van de reële verzekerde loonsom over de periode 1969-1975	
	afnemend	toenemend
negatief	categorie A	categorie B
positief	categorie C	categorie D

9) Indien, door een verandering van de kwaliteit van de arbeid binnen een bedrijfsvereniging, de creatie van werkgelegenheid en de uitstoot van arbeid elkaar opheffen, zal dat niet tot uitdrukking komen in deze werkgelegenheidsindicator.

In de categorieën A en D heeft de verandering in de werkgelegenheid geleid tot een toename van het aantal uitkeringsdagen, terwijl in categorie B en C het tegenovergestelde het geval is. Daarbij gaat de hypothese op bij bedrijfsverenigingen in categorie A, maar juist niet voor die in categorie C. Van de beide andere categorieën is bij categorie B het teken van β_i in overeenstemming met de hypothese, maar gaat de antecedenens niet op. Bij 14 van de 26 onderzochte bedrijfsverenigingen verschilde de schatting van de coëfficiënten β_i significant van nul (0) en zij konden worden ingedeeld in de zjuist gedefinieerde categorieën.

De saillante categorie A bestaat, zoals blijkt uit tabel 3 overwegend uit bedrijfsverenigingen in de secundaire sector, waar forse dalingen in de werkgelegenheid optraden. Men denke aan de textielindustrie, de mijnbouw en de leder- en lederverwerkende industrie.

Tabel 3. De regressiecoëfficiënten voor de bedrijfsverenigingen in categorie A: afnemende werkgelegenheid en $\beta_i < 0$

Bedrijfsvereniging	β_i a)	γ_i a)
Textielindustrie	-4,34 (0,73)	31,85 (29,05)
Metaalnijverheid	-3,01 (0,93)	494,64 (15,35)
Mijnindustrie	-2,26 (0,64)	110,09 (21,75)
Leder- en lederverwerkende industrie	-2,14 (0,90)	17,72 (13,40)
Grafische industrie	-1,31 (0,24)	127,00 (2,39)
Bouwnijverheid	-1,04 (0,41)	1330,00 (24,45)
Hout- en meubelindustrie en groothandel in hout	-0,82 (0,11)	158,43 (1,00)
Steen-, cement-, glas- en keramische industrie	-0,80 (0,16)	138,47 (1,68)
Koopvaardij	-0,18 (0,07)	26,67 (1,49)

a) De bijbehorende standaarddeviatie is weergegeven tussen haakjes.

In categorie D verwachtten we bedrijfsverenigingen uit de dienstensector. Eerdere theorievorming (1) had gesuggereerd, dat er in deze sector een positieve correlatie zou zijn tussen de stijgende werkgelegenheid en het aantal WAO-uitkeringen. De oorzaak daarvan moest worden gezocht in de geringe mogelijkheid tot substitutie van arbeid voor kapitaal. Ondernemingen zouden daardoor alleen kunnen besparen op arbeidskosten door het „afdanken” van oudere werknemers. Uit tabel 4 blijkt dat deze redenering niet opgaat voor het bank- en verzekeringswezen enz.

Tabel 4. De regressiecoëfficiënten voor de bedrijfsverenigingen in de categorieën B en D

Bedrijfsvereniging	β_i a)	γ_i a)
Categorie B: toenemende werkgelegenheid en $\beta_i < 0$		
— Chemische industrie	-2,51 (0,63)	202,00 (2,58)
— Bank- en verzekeringswezen, groothandel en vrije beroepen	-2,29 (0,95)	1201,62 (160,72)
— Tabakverwerkende industrie	-0,68 (0,23)	32,48 (0,42)
Categorie D: toenemende werkgelegenheid en $\beta_i > 0$		
— Detailhandel en ambachten	4,28 (0,86)	504,95 (12,14)
— Overheidsdiensten	0,82 (0,18)	443,82 (16,02)

a) De bijbehorende standaarddeviatie is weergegeven tussen haakjes.

Bij de chemische industrie en de tabakverwerkende industrie moeten we opmerken dat weliswaar de reële verzekerde loonsom is toegenomen over de gehele periode 1969-1975, maar dat na 1972 een daling is ingetreden. Voor de jaren daarna vertonen beide het karakter van een bedrijfsvereniging uit categorie A. Categorie D omvat 2 bedrijfsverenigingen die we daar verwachtten. Bij de bedrijfsvereniging „Overheidsdiensten” moet het hybride karakter van de verzekerde populatie worden vermeld: zij bestaat o.a. uit WSW-ers, werkloze schoolverlaters en militairen.

Logischerwijs zou nu de opsomming moeten volgen van de bedrijfsverenigingen in categorie C. Geen enkele van de onderzochte bedrijfsverenigingen bleek echter daarin thuis te horen.

Het samenvattend overzicht in tabel 5 geeft ons geen enkele aanleiding de hypothese te verwerpen. Van de vier categorieën vallen er twee onder de hypothese, nl. A en C. Daarvan is categorie C, die in tegenspraak is met de hypo-

Tabel 5. Verdeling van 14 bedrijfsverenigingen over 4 categorieën op grond van de ontwikkeling van de reële verzekerde loonsom en hun WAO-gevoeligheidscoëfficiënt, β_i a)

β_i	Werkgelegenheidsontwikkeling 1969-1975		Totaal
	afnemend	toenemend	
Negatief	9 (A)	3 (B)	12
Positief	0 (C)	2 (D)	2
Totaal	9	5	14

a) Tussen haakjes staat de betreffende categorie

these, leeg, terwijl de verifiërende categorie A negen bedrijfsverenigingen omvat, te zamen goed voor 34% van het totale aantal herleide uitkeringsdagen in 1975. Mede gezien hetgeen in het voornoemde is gezegd over de bedrijfsverenigingen in de categorieën B en D, is dit een bevredigend resultaat.

4. Nadere analyse

De in paragraaf 3 gepresenteerde resultaten zijn aanleiding tot een verdere analyse. Uitgaande van vergelijking (1) hebben we het gedrag van beide variabelen binnen delafzonderlijke bedrijfsverenigingen nader beschouwd, voor zover deze tot de significante groep behoorden.

De WAO-elasticiteit

Uitgaande van basisvergelijking (1) hebben we het begrip WAO-elasticiteit $\epsilon_{u,i,j}$ ontwikkeld, dat als volgt is gedefinieerd.

$$\epsilon_{u,i,j} = \frac{L_{i,j}}{U_{i,j}} \cdot \frac{\partial U_i}{\partial L_i} \quad (2)$$

waarin:

- $\epsilon_{u,i,j}$ = de WAO-elasticiteit van bedrijfsvereniging i en jaar j;
- $L_{i,j}$ = de verzekerde loonsom in jaar j en voor bedrijfsvereniging i;
- i = index voor de bedrijfsvereniging (i = 1, 2, ..., 26);
- j = index voor het jaar (j = 1969, 1970, ..., 1975).

Zo gedefinieerd biedt de WAO-elasticiteit de mogelijkheid van een periode-analyse: het produkt van $\epsilon_{u,i,j}$ en de relatieve verandering van de verzekerde loonsom in een bepaalde periode geeft een indicatie van het deel van de uitkeringsdagen dat een gevolg is van de wijziging in verzekerde loonsom. In formule:

$$\tilde{U}_{i,j \rightarrow k} = \bar{L}_{i,j \rightarrow k} \cdot \epsilon_{u,i,j} \quad (3)$$

waarin:

- $\tilde{U}_{i,j \rightarrow k}$ = de relatieve verandering van het aantal herleide uitkeringsdagen over de periode j tot k als gevolg van de relatieve verandering in verzekerde loonsom;
- $\bar{L}_{i,j \rightarrow k}$ = de gemiddelde jaarlijkse relatieve verandering in de verzekerde loonsom over de periode j tot k:

10) Getoetst op 95% betrouwbaarheidsniveau bij N = 7.

11) Sociale Verzekeringsraad, *Opzet van het onderzoek naar WAO-toetredingsfrequenties*, Den Haag, 1978 (niet gepubliceerd).

$$\bar{U}_{i,j \rightarrow k} = \left\{ \frac{L}{L_j} \right\}^{\frac{1}{k-j}} - 1;$$

$\epsilon_{u,i,j}$ = de WAO-elasticiteit;
 i,j,k = indices ($i = 1, 2, \dots, 26$)
($j = 1969, 1970, \dots, 1974$)
($k = 1970, 1971, \dots, 1975; j < k$).

Met behulp van de relatieve verandering $\bar{U}_{i,j \rightarrow k}$ definiëren we nu $\Delta U_{i,j \rightarrow k}$

$$\Delta U_{i,j \rightarrow k} = \bar{U}_{i,j \rightarrow k} \cdot U_{i,j} \quad (4)$$

waarin:

$\Delta U_{i,j \rightarrow k}$ = de verandering van het aantal herleide uitkeringsdagen als gevolg van verandering in de reële verzekerde loonsom tussen de tijdstippen j en k .

Voor de totale periode geldt dan

$$\Delta U_{i,k} = \sum_{j=1969}^{k-1} \Delta U_{i,j \rightarrow k} \quad (5)$$

waarin:

$\Delta U_{i,k}$ = de absolute verandering in het aantal uitkeringsdagen als gevolg van veranderingen in de reële verzekerde loonsom tussen de jaren 1969 en k .

Een verandering in de werkgelegenheid in een bepaald jaar genereert een impuls in het systeem die over verscheidene jaren nawerkt in het aantal uitkeringsdagen. De nawerking wordt op haar beurt beïnvloed door het verloop van de werkgelegenheid in de jaren nadat de impuls plaatsvond: de werkgelegenheid in latere jaren bepaalt immers mede of een arbeidsongeschikte weer kan worden opgenomen in het arbeidsproces. Dit complex kan met behulp van de in (4) en (5) ontwikkelde begrippen worden geanalyseerd. Voor iedere bedrijfsvereniging is de jaarlijkse WAO-elasticiteit berekend volgens (2) en op basis daarvan $\bar{U}_{i,j \rightarrow k}$ de verandering in het aantal uitkeringsdagen als „gevolg” van veranderingen in de reële verzekerde loonsom. Daartoe zijn achtereenvolgens de elasticiteiten berekend over de periodes 1969–1970, 1969–1971, ..., 1969–1975. Daarbij is bij ieder van deze periodes de betreffende $\Delta U_{i,k}$ berekend waarmee de analyse kan worden uitgevoerd.

Twee patronen

Aan de hand van de absolute verandering in het aantal herleide uitkeringsdagen als gevolg van veranderingen in de reële verzekerde loonsom ($\Delta U_{i,k}$) kunnen binnen de significante bedrijfsverenigingen uit tabel 5 twee duidelijke patronen worden onderkend. *Patroon 1*: de invloed van de reële verzekerde loonsom op de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen is in 1970 groot en neemt in de loop van de tijd af, en *patroon 2*: een toenemende invloed van de reële verzekerde loonsom op de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen in de geanalyseerde periode. Negen van de veertien bedrijfsverenigingen vallen binnen deze twee patronen. De overige vijf bedrijfsverenigingen vertonen een minder monotoon patroon. We zullen eerst de twee patronen behandelen en daarna enige aandacht besteden aan de overige vijf bedrijfsverenigingen.

Patroon 1: een bij aanvang van de analyseperiode (1970) grote invloed van de reële verzekerde loonsom op de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen krachtens de WAO.

Tabel 6 geeft een overzicht van de drie bedrijfsverenigingen die in patroon 1 vallen. In de tabel wordt per bedrijfsvereniging de absolute groei van het aantal herleide

uitkeringsdagen (in duizenden) sinds 1969 gegeven en de procentuele verandering van het aantal uitkeringsdagen als gevolg van veranderingen in de reële verzekerde loonsom in de periode 1969–1975 ($\Delta U_{i,k}$ in procenten). In de rechterkolom vindt men het totale aantal herleide uitkeringsdagen (in duizenden) in 1975.

Tabel 6. De groei van het aantal herleide uitkeringsdagen als gevolg van de procentuele verandering van de reële verzekerde loonsom van bedrijfsverenigingen in patroon 1 over de periode 1969–1975

		Jaren						Aantal herleide uitkeringsdagen in 1975 a)
		1970	1971	1972	1973	1974	1975	
Textiel	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 a)	269	561	766	946	1.094	1.213	1.769
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten	104	90	81	74	71	78	
Mijnbouw	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 a)	206	418	621	810	980	1.088	1.592
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten	55	58	44	40	45	36	
Leder	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 a)	42	104	155	204	249	289	391
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten	79	64	71	75	66	68	

a) In duizenden.

De bedrijfsvereniging van de textielindustrie opereert in een bedrijfstak waarin de afbrokkeling van de werkgelegenheid grote invloed heeft gehad op de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen krachtens de WAO. De indicator van de werkgelegenheid, de reële verzekerde loonsom, daalde van f. 674 mln. in 1969 tot f. 429 mln. in 1975 (in gulden van 1968). De procentuele bijdrage van de reële verzekerde loonsom aan de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen neemt tot 1974 weliswaar af, maar blijft aanzienlijk: over de periode 1969–1974 is 71% van de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen te verklaren uit de verandering van de indicator voor de werkgelegenheid. In 1975 zien we dit percentage zelfs weer stijgen.

Ook in de mijnindustrie heeft de geweldige daling van de werkgelegenheid duidelijke gevolgen gehad voor de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen krachtens de WAO. De reële verzekerde loonsom bewoog zich van f. 370 mln. in 1969 naar f. 169 mln. in 1975 (in gulden van 1968). In tegenstelling tot de textiel is de invloed hiervan op het aantal herleide uitkeringsdagen krachtens de WAO in 1975 afgenomen.

Evenals bij de twee voorafgaande bedrijfsverenigingen zien we ook in de leder- en lederverwerkende industrie een sterke continue achteruitgang van de werkgelegenheid. Op de door ons geïndiceerde wijze is de werkgelegenheid in deze bedrijfsvereniging in 1975 nog slechts 52,5% van die in 1969: een achteruitgang per jaar van ca. 10 à 12%. Deze achteruitgang heeft geresulteerd in een extra toename van het aantal herleide uitkeringsdagen over de periode 1968–1975 van 198.000 op een totale toename van 289.000. Dat is 68%. Net als bij de mijnbouw en de textiel bestaat het vermoeden dat deze spectaculaire invloed is versterkt door de regionale gebondenheid van deze bedrijfstak.

Patroon 2: een toenemende invloed van de reële verzekerde loonsom op de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen krachtens de WAO.

Tabel 7 geeft, op dezelfde manier als tabel 6, een overzicht van de zes bedrijfsverenigingen die in patroon 2 passen.

In de metaalnijverheid is in de periode 1969–1972 nog duidelijk sprake van een toename van de werkgelegenheid. De reële verzekerde loonsom steeg toen van f. 2.163 mln. in 1969 tot f. 2.210 mln. in 1972 (in gulden van 1968). In 1971 is een

Tabel 7. De groei van het aantal herleide uitkeringsdagen als gevolg van de procentuele verandering van de reële verzekerde loonsom van bedrijfsverenigingen in patroon 2 over de periode 1969-1975

		Jaren						Aantal herleide uitkeringsdagen in 1975 b)
		1970	1971	1972	1973	1974	1975	
Metaalnijverheid	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 b)	390	799	1.294	1.870	2.471	3.116	3.850
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten a)	35	1	-2	1	13	13	
Bouwnijverheid	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 b)	1.286	2.580	3.838	5.285	6.864	8.227	10.571
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten a)	-11	-1	1	4	6	7	
Hout- en meubelindustrie	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 b)	164	327	489	650	813	999	1.328
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten a)	3	5	3	1	2	8	
Steen-, cement-, glas- en keramische industrie	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 b)	134	278	418	566	723	874	1.199
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten a)	-3	2	3	5	6	9	
Chemische industrie	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 b)	160	346	539	747	968	1.196	1.562
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten a)	-18	-1	-13	-1	2	6	
Tabakverwerkende industrie	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 b)	29	60	88	127	162	193	254
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten a)	-16	-2	-7	2	2	5	
Grafische industrie	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 b)	109	226	360	524	659	815	1.061
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten a)	-18	-1	-3	9	15	12	

a) Een negatieve waarde voor $\Delta U_{i,k}$ geeft aan dat de groei van de reële verzekerde loonsom een remmende invloed heeft gehad op de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen.
b) In duizenden.

lichte terugslag in de werkgelegenheid waarneembaar. De reële verzekerde loonsom daalt dan van f. 2.232 mln. in 1970 naar f. 2.207 mln. in 1971 (in gulden van 1968). Dit leidt direct tot een toename van het aantal herleide uitkeringsdagen. De daaropvolgende periode 1973-1975 wordt gekenmerkt door een achteruitgang van de werkgelegenheid en een daarmee gepaard gaande vrij sterke groei van het aantal herleide uitkeringsdagen. Dat blijkt vooral in het jaar 1974: van de totale groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 van 2.471.000 is in 1974 13% te verklaren uit de daling van de reële verzekerde loonsom. Deze daling is in de totale periode 1969-1975 overigens gering geweest, nl. van f. 2.163 mln. in 1969 tot f. 2.131 mln. in 1975 (in gulden van 1968).

In de periode 1969-1975 is voor de werkgelegenheid in de bouwnijverheid 1970 een topjaar. De reële verzekerde loonsom bedraagt dan f. 3.344 mln. (in gulden van 1968). Daarna zien we een monotone afname tot f. 2.973 mln. in 1975. De invloed van deze laatste ontwikkeling op het aantal herleide uitkeringsdagen is in de loop der jaren toegenomen. In vergelijking met andere bedrijfsverenigingen waar sprake is van een relatie tussen de afname van de reële verzekerde

loonsom en de toename van het aantal herleide uitkeringsdagen krachtens de WAO, is deze invloed echter gering, nl. 7%.

In de bedrijfsvereniging voor de hout- en meubelindustrie en groothandel in hout is de invloed van de daling van de werkgelegenheid met 4,3% over de periode 1969-1974 (niveau reële verzekerde loonsom 1969 in gulden van 1968: f. 594 mln.) op de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen zeer gering. Deze invloed schommelt tussen de 1% en 5%. In 1975 daalt de werkgelegenheid vrij sterk. De reële verzekerde loonsom daalt dan van f. 568 mln. in 1974 tot f. 535 mln. in 1975 (in gulden van 1968). Het gevolg is dat de invloed van de reële verzekerde loonsom op de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen stijgt tot 8%.

De reële verzekerde loonsom in de bedrijfsvereniging voor steen-, cement-, glas- en keramische industrie is sinds 1970 sterk gedaald, nl. van f. 440 mln. in 1970 naar f. 378 mln. in 1975 (in gulden van 1968). Ook hier resulteerde dit in een groeiende invloed op de toename van het aantal herleide uitkeringsdagen.

In de chemische industrie vindt aanvankelijk een stijging van de reële verzekerde loonsom plaats van f. 793 mln. in 1969 tot f. 819 mln. in 1972 (in gulden van 1968). De daling die na 1972 in de reële verzekerde loonsom is ingetreden, al ligt die in 1975 nog boven het niveau van 1969, heeft geleid tot een extra groei van het aantal herleide uitkeringsdagen met 67.000 (6%) op een totale groei in de periode 1969-1975 van 1.196.000 herleide uitkeringsdagen.

De tabakverwerkende industrie laat een zelfde ontwikkeling van de verzekerde loonsom zien als de chemie. De invloed van deze ontwikkeling op de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen is echter duidelijk. Het niveau van de verzekerde loonsom is in 1975 gelijk aan dat van 1969, nl. f. 128 mln. (in gulden van 1968). In 1972 bereikt de reële verzekerde loonsom een top (f. 139 mln.) om daarna weer terug te zakken naar het niveau van 1969. De ontwikkeling na 1972 heeft geleid tot een stimulering van de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen met 9.000 op een totale groei over de periode 1969-1975 van 193.000. Dat is 5%.

In de bedrijfsvereniging voor de grafische industrie heeft de werkgelegenheid zich op dezelfde wijze ontwikkeld als in de metaalnijverheid. Tot 1973 heeft deze werkgelegenheidsontwikkeling (verzekerde loonsom) geleid tot een vertraging van de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen. In de periode 1973-1975 is de werkgelegenheid gedaald. Dit leidde weer tot een stimulering van de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen. In tegenstelling tot de metaalnijverheid is de invloed van de werkgelegenheidsontwikkeling, sinds 1969, in 1975 echter afgenomen, tot 12% (101.000 van de 815.000 herleide uitkeringsdagen).

De restcategorie

Van de veertien significante bedrijfsverenigingen hebben wij er nu tien behandeld. De overige vier zijn noch bij patroon 1 noch bij patroon 2 onder te brengen. Tabel 8 laat voor deze bedrijfsverenigingen de invloed van de reële verzekerde loonsom op de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen zien.

adverteer in ESB

Tabel 8. De groei van het aantal herleide uitkeringsdagen als gevolg van de procentuele verandering van de reële verzekerde loonsom van de bedrijfsverenigingen in de restcategorie over de periode 1969-1975

		Jaren						Aantal herleide uitkeringsdagen in 1975 a)
		1970	1971	1972	1973	1974	1975	
Koopvaardij	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 a)	31	60	90	125	154	178	235
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten	16	14	16	14	13	6	
Bank- en verzekeringswezen	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 a)	619	1.311	2.104	2.974	3.901	4.916	6.087
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten	-46	-44	-37	-32	-27	-31	
Detailhandel en ambachten	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 a)	560	912	1.428	1.992	2.625	3.327	4.089
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten	-1	-22	3	5	15	16	
Overheid	absolute groei van het aantal herleide uitkeringsdagen sinds 1969 a)	442	949	1.435	1.963	2.493	3.095	3.547
	$\Delta U_{i,k}$ in procenten	1	5	14	13	12	17	

a) In duizenden.

Binnen de groep van veertien bedrijfsverenigingen met significante toetsingsresultaten neemt de koopvaardij om twee redenen een bijzondere plaats in. Ten eerste is het de enige bedrijfsvereniging waar in 1975 een toename van de reële verzekerde loonsom ten opzichte van 1974 plaatsvindt: van f. 233 mln. naar f. 241 mln. (in guldens van 1968). Ten tweede laat alleen deze bedrijfsvereniging een tendens zien tot continue daling van de relatieve invloed van de reële verzekerde loonsom op het aantal herleide uitkeringsdagen, terwijl de werkgelegenheid afneemt. Het jaar 1972 is in dit verband slechts een kleine verstoring van de trend.

Samen met de bedrijfsvereniging voor de koopvaardij be-

hoort de bedrijfsvereniging voor het bank- en verzekeringswezen, groothandel en vrije beroepen tot de dienstensector. Beide hebben, zoals we in paragraaf 3 zagen, een negatieve WAO-gevoeligheidscoëfficiënt. De laatste bedrijfsvereniging laat in tegenstelling tot de koopvaardij een geweldige toename van de reële verzekerde loonsom over de periode 1969-1975 zien: van f. 4.830 mln. tot f. 5.844 mln. (in guldens van 1968). Het gevolg van deze ontwikkeling is een vertraging van de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen met 2.119.000 over deze periode.

De bedrijfsverenigingen voor detailhandel en ambachten en van de overheidsdiensten nemen een bijzondere positie in. Voor beide stijgt in de geanalyseerde periode de reële verzekerde loonsom evenals het aantal herleide uitkeringsdagen. We vermoeden dat dit verklaard zou kunnen worden uit de bijzondere samenstelling van deze twee bedrijfsverenigingen. Zo is de populatie verzekerden van de detailhandel en ambachten naar beroep erg heterogeen, terwijl bij de bedrijfsvereniging voor overheidsdiensten o.a. werknemers verzekerd zijn die werken op sociale werkplaatsen of dienstplichtig militair zijn. Wij menen dat onze indicatoren te grof zijn om werkelijk inzicht te kunnen krijgen in de ontwikkelingen binnen deze twee bedrijfsverenigingen.

5. Samenvatting en conclusie

Voorwaarde voor een uitkering krachtens de WAO is het lijden aan een ziekte of enig gebrek. Daarnaast kan worden beredeneerd dat ook ontwikkelingen in de werkgelegenheid van invloed zijn op de toename van het aantal WAO-ers. Getoetst werd de hypothese dat een vermindering van de reële verzekerde loonsom (als indicator van de werkgelegenheid) binnen een bedrijfsvereniging leidt tot stijging van het aantal herleide uitkeringsdagen krachtens de WAO binnen die bedrijfsvereniging. Deze hypothese werd getoetst voor de periode 1969-1975. De mate waarin de ontwikkeling in het aantal herleide uitkeringsdagen gevoelig is voor de ontwikkeling van de reële verzekerde loonsom werd uitgedrukt in een WAO-gevoeligheidscoëfficiënt.

De onderzoeksresultaten geven geen aanleiding tot verwerving van de hypothese. Van de 26 bedrijfsverenigingen hadden 14 een significante waarde voor de WAO-gevoeligheidscoëfficiënt. Geen van deze bedrijfsverenigingen vertoonde een patroon dat als falsificatie van de hypothese beschouwd zou kunnen worden.

Aan de hand van een WAO-elasticiteit werd voor de significante bedrijfsverenigingen voor de geanalyseerde periode de invloed van de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen nagegaan. De grootste invloed op de toename van het aantal herleide uitkeringsdagen heeft de reële verzekerde loonsom gehad in de bedrijfsverenigingen voor de textiel, voor de mijnbouw en voor de leder- en lederverwerkende industrie. Bij alle bedrijfsverenigingen die zich geheel volgens de hypothese gedroegen was het opvallend dat de invloed van de reële verzekerde loonsom op de groei van het aantal herleide uitkeringsdagen na 1972 sterk is toegenomen.

De voorlopige conclusie is dat vooral het WAO-volume van bedrijfsverenigingen in de sector van nijverheid en industrie gevoelig is voor de werkgelegenheidsontwikkeling. Een beleid gericht op het behoud van werkgelegenheid in deze sector en/of op het voorzien in vervangende werkgelegenheid zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de beperking van de groei van het aantal langdurig arbeidsongeschikten. Deze beperking zal dan vooral worden bereikt op de lange termijn door een vermindering van het aantal toetredingen tot de WAO en niet zozeer via een hernieuwde toetreding van WAO-ers op de arbeidsmarkt.

E.H. Bax
Th.W. de Boer
K. Sterrenburg

De vakgroep Macro-economie
van de Faculteit der Economische
Wetenschappen vraagt een

wetenschappelijk medewerker (m/v)

voor 5/10 van de werktijd.

De werkzaamheden bestaan uit het geven van onderwijs, het verrichten van onderzoek, alsmede het vervullen van bestuurs- en beheerstaken.

De onderwijsactiviteiten betreffen de prekandidaatsfase primair in de avondopleiding.

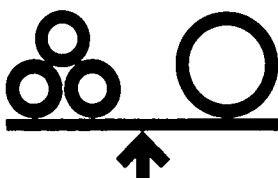
Vereist is een doctoraalexamen economie met een algemeen economische specialisatie.

Aanstelling zal geschieden conform de richtlijnen rangenstelsel wetenschappelijk medewerkers.

Uw sollicitatie kunt u,
onder vacaturenummer 3220,
binnen 3 weken richten aan
de Secretaris van de
Selectiecommissie
drs. M. Bruyn-Hundt,
Jodenbreestraat 23,
kamer 3350,
1011 NH Amsterdam.

Universiteit van Amsterdam

Consumptief krediet

DRS. R. KONING*

Het afgelopen halfjaar heeft het consumptief krediet sterk in de belangstelling gestaan. Ook nu sinds 26 april een regeling van kracht is, waarbij de groei van deze kredietvorm wordt beperkt, is de discussie hieromtrent nog niet verstomd. In het onderstaande wordt getracht de stand van zaken m.b.t. het consumptief krediet nog eens op een rijtje te zetten. Tevens zullen daarbij de consequenties van de groeibeperking aan de orde komen, zowel (macro-) economisch gezien, als wat betreft de consumptief-kredietverlenende instellingen.

Wat is consumptief krediet?

Als consumptief krediet wordt in de regel een grote verscheidenheid aan kredietvormen beschouwd, zoals de persoonlijke lening, het doorlopend krediet, het „roodstaan” op privé (salaris-)rekeningen, maar ook huurkoop- en afbetalings-financiering voor zover bestemd voor consumptief gebruik. Het uitstaande bedrag aan genoemde kredieten nam volgens CBS-gegevens de laatste jaren met meer dan 25% per jaar toe. Hierin weerspiegelt zich een toenemende geneigdheid tot het kopen op krediet van met name auto's, keukens, vakantiereizen e.d.:

De keerzijde van de medaille wordt gevormd door de toenemende schuldenlast die de kredietnemer krijgt te dragen. Deze ontwikkeling kan leiden tot overcreditering, ofwel „een zodanige financiële situatie van een individuele kredietnemer, dat hij niet meer kan voldoen aan zijn financiële verplichtingen” 1). Dit „niet meer kunnen voldoen” kan verschillende oorzaken hebben:

- de kredietnemer kan te veel schulden op zich laden door bij verschillende instellingen krediet op te nemen. Via het BKR (Bureau Krediet Registratie) te Tiel, waar in principe alle financiële instellingen de door hen verstrekte kredieten aanmelden, valt een dergelijke vorm van overcreditering vrij effectief tegen te gaan. Helaas zijn echter bepaalde consumptief-kredietverlenende instellingen (b.v. postorderbedrijven e.d.) niet bij het BKR aangesloten;
- ten gevolge van ingrijpende wijzigingen in de levensomstandigheden (echtscheiding, werkloosheid e.d.) is de kredietnemer niet meer in staat

om te betalen. In dergelijke overmachtgevallen is echter vaak een soepele schuldenregeling te treffen; — ook de kredietverstrekker kan schuldig zijn aan de overcreditering door een in principe niet kredietwaardige cliënt toch een (te groot) consumptief krediet te verstrekken.

De afgelopen jaren heeft de sterke stijging van de consumptieve kredietverlening er zelfs toe geleid dat de consumptieve bestedingen van de gezinnen aanzienlijk sneller toenamen dan de groei van de reële beschikbare inkomens. De gezinsconsumptie heeft op deze wijze sterk bijgedragen aan de binnenlandse overbesteding waar de

Tabel 1. Verhouding tussen consumptief krediet en particuliere consumptie (in f. mrd.)

	1976	1977	1978
1. Uitstaand bedrag cons. krediet	6,9	9,0	11,5
2. Groei uitstaand bedrag ..	1,2	2,1	2,5
3. Niveau particuliere consumptie	136,8	152,4	166,3
4. Aandeel 2. in 3.	0,9%	1,4%	1,5%
5. Groei particuliere consumptie	16,1	15,6	13,9
6. Aandeel 2. in 5.	7,5%	13,5%	18,0%

Bronnen: Jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1978; *Centraal Economisch Plan*.

Nederlandse economie de laatste jaren door gekenmerkt wordt.

Een afremming van de groei van het consumptief krediet zou dus een bijdrage kunnen leveren aan de bestrijding van de overbesteding, waarmee de Nederlandse economie de laatste jaren wordt geconfronteerd. Met name de negatieve invloed die, via een relatief sterk stijgende

import, van de overbesteding op de lopende rekening van de betalingsbalans uitgaat zou via een afremming van de verlening van consumptief krediet beperkt kunnen worden. Dit, aangezien de m.b.v. consumptief krediet aangeschafte goederen gemiddeld een hoge importgevoeligheid bezitten. Het zijn deze macro-economische overwegingen m.b.t. overbesteding en betalingsbalanstekort geweest die uiteindelijk hebben geleid tot het invoeren van beperkende maatregelen aangaande de groei van het uitstaand bedrag aan consumptief krediet.

Kredietverlening en toezicht

Het wettelijke kader voor een regeling op het terrein van het consumptief krediet is in principe vastgelegd in de Wet op het afbetalingsstelsel (WAS) en de Wet op het consumptief geldkrediet (WCG). De WAS heeft betrekking op alle afbetalingstransacties ongeacht de hoogte van het betreffende bedrag en de WCG op kredieten, die een bepaald maximumbedrag niet te boven gaan. Dit maximumbedrag, tot 26 april f. 10.000, is bedoeld om consumptieve en productieve kredieten te scheiden: er wordt dus vanuit gegaan dat het onderscheid tussen productieve en consumptieve kredieten tot uiting komt in de hoogte van het bedrag.

Om bij het treffen van een wettelijke regeling in het kader van de WCG werkelijk bij het consumptief krediet aan te grijpen, dient dit maximumbedrag dus voldoende hoog te worden vastgesteld. Art. 43 van de WAS biedt de minister van Economische Zaken de mogelijkheid voor een bepaalde periode een groeinorm vast te stellen voor de omvang van het consumptief krediet, verstrekt door onder de WAS en/of de WCG vallende kredietgevers.

* De auteur is medewerker van het Economisch Bureau van de AMRO-bank te Amsterdam. Het artikel is geschreven à titre personnel.

1) Handelingen van de Eerste Kamer der Staten Generaal, zitting 1978-1979, 15 300 IXA, IXB, nr. 83a, blz. 5.

Tabel 2. Procentuele groei uitstaand bedrag consumptief krediet (op jaarbasis)

	Spaarbanken (incl. RPS)	Alg. banken (incl. Rabo)	Financierings- maatschappijen	Diverse instell.	Totaal
December 1976 - december 1977 .	146,1	28,3	26,9	16,9	30,2
December 1977 - december 1978 .	70,7	24,8	26,6	8,7	27,7
Maart 1978 - maart 1979	71,3	20,0	21,6	7,3	23,3

Bron: CBS.

Een uitzondering wordt hierbij gemaakt voor onder de werking van de Wet Toezicht Kredietwezen (WTK) en daarmee onder het toezicht van de minister van Financiën vallende instellingen. Om tot een sluitende regeling te komen dient voor laatstgenoemde instellingen een aparte regeling getroffen te worden. In de praktijk heeft een en ander tot de volgende maatregelen geleid:

- het grensbedrag, dat in de WCG wordt gehanteerd ter onderscheiding van consumptief en productief krediet, is verhoogd van f. 10.000 tot f. 40.000. Dit om de effectiviteit van de kredietgroei beperking te verhogen;
- afgekondigd is de Conjunctuurbeschikking consumptief krediet 1979, gegrond op voornoemd artikel 43 van de WAS. Bij deze beschikking wordt de groei van het uitstaand bedrag aan consumptief krediet in de periode 31 maart 1979 tot 31 maart 1980 beperkt tot 15%. Instellingen die in de daaraan voorafgaande 12 maanden een groei van meer dan 25% hebben gerealiseerd kunnen opteren voor een overgangsregeling. In dat geval is de toegestane groei i.p.v. 15%: $7\frac{1}{2}\%$ van het uitstaand bedrag per 31 maart 1979 en $37\frac{1}{2}\%$ van de groei in de 12 maanden daarvoor;
- in overleg tussen De Nederlandsche Bank (DNB) en de representatieve organisaties van de onder de werking van de WTK vallende (consumptief) kredietverlenende instellingen (bankwezen en PTT) is voor laatstgenoemde instellingen een identieke regeling als de Conjunctuurbeschikking getroffen.

De in het kader van de WTK onder het monetaire toezicht van DNB vallende instellingen dienen hierdoor nu aan een tweetal kredietrestricties te voldoen:

a. de hierboven beschreven beperking van de groei van het consumptief krediet. Dit is een z.g. kwalitatieve restrictie in die zin dat regelingen worden getroffen m.b.t. een bepaald soort kredietverlening. Deze restrictie heeft een conjunctureel doel: de beperking van de overbesteding en het tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans;

b. de z.g. directe kredietrestrictie. Hierbij is de doelstelling vooral monetair; alleen de groei van kredietverlening die d.m.v. geldschepping plaatsvindt is aan een beperking onderhevig 2). Er

wordt niet naar een bepaalde kredietvorm gekeken. De huidige restrictie is meer structureel van aard: doel is om via afremming van de geldgroei een bijdrage te leveren aan de inflatiebestrijding.

Gevolgen

De beperking van de groei van het consumptief krediet heeft, zoals gezegd, in eerste instantie een macro-economische achtergrond. Daarnaast gaat van de restrictie natuurlijk ook een invloed uit op de activiteiten van de kredietverlenende instellingen. In welke mate de kredietverstrekkers onder invloed van de restrictie een stap terug zullen moeten doen, valt uit de bovenstaande op CBS-gegevens gebaseerde cijfers af te leiden (zie tabel 2).

Vooraf de spaarbanken (incl. RPS) zullen hun activiteiten aanzienlijk moeten terugdraaien, ook indien rekening wordt gehouden met de eerder beschreven overgangsregeling, waarbij voor deze groep een groeinorm van ca. 23% mogelijk is. De algemene banken (incl. Rabo) en de financieringsinstellingen (vaak dochters van algemene banken) zullen in hun kredietverlening minder worden beperkt.

Kwantificering van de macro-economische gevolgen van de beperking van de consumptieve kredietgroei kan slechts globaal geschieden.

Bij een groei van 15% (waarbij wordt afgezien van de overgangsregeling en de iets sterkere groei op jaarbasis in de buiten de restrictieperiode vallende maanden januari t/m maart 1979) resulteert

voor 1979 een groei van het uitstaand bedrag van f. 1,3 mrd. T.o.v. een ongewijzigde groei in het consumptief krediet van 20 à 25% zou dit ongeveer een halvering betekenen van de bijdrage aan (de groei van) de particuliere consumptie. Verwacht mag echter worden dat de consument dit effect zal trachten te beperken door in te teren op bestaand vermogen (b.v. verhoging van de hypotheek voor consumptieve doeleinden) of minder te gaan sparen. Het uiteindelijke positieve effect zal dan bij benadering f. 0,5 à 1 mrd. bedragen. Aannemende dat minstens de helft hiervan in het buitenland wordt besteed resteert dan een positief effect op de lopende rekening van maximaal f. 0,5 mrd.

Conclusie

In het voorgaande werd in het kort de achtergrond van en de wettelijke regelingen m.b.t. de beperking van de groei van het consumptief krediet besproken. Geconstateerd werd dat voornamelijk de spaarbanken (incl. RPS) een stap terug moeten doen; voor de meeste kredietverstrekkende instellingen lijkt de restrictie echter minder klemmend. De macro-economische gevolgen zijn vermoedelijk vrij gering (maximaal f. 0,5 mrd. op de lopende rekening).

Gezien de structurele problemen waarvoor de Nederlandse economie zich momenteel gesteld ziet dient de nadruk derhalve te blijven liggen op een beleid gericht op verbetering van de concurrentiekracht van het Nederlandse bedrijfsleven, zowel op de binnenlandse als op de exportmarkten. Pogingen de vakantiebestemming van de Nederlanders te verleggen van Torremolinos naar Bergen aan Zee, lijken daar uiteindelijk toch minder geschikt voor.

R. Koning

2) Voor een nadere toelichting zie A. D. de Jong, Kredietrestrictie, *ESB*, 28 februari 1979.

Mededeling

Herhaling cursus „Methode der eindige elementen/fundamenten”

Het Centrum voor Postacademisch Technisch Onderwijs in de Werktuigbouwkunde — samenwerkingsverband tussen de TH Delft, TH Eindhoven, TH Twente, het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en de Onderwijscommissie VNO/NCW — organiseert wegens grote belangstelling op 3 september, 1 en 22 oktober, 19 november en 3 december 1979 een herhaling van de eerder dit jaar gehouden cursus „Methode der eindige elementen/fundamen-

ten”. De cursus die wordt verzorgd door de Vakgroep Technische Mechanica van de Afdeling der Werktuigbouwkunde van de Technische Hogeschool Eindhoven en plaatsvindt in het Gebouw voor Werktuigbouwkunde, beoogt de deelnemers op de hoogte te brengen van de basiskennis voor het kunnen gebruiken van de methode der eindige elementen voor niet al te gecompliceerde problemen.

De deelnamekosten bedragen f. 950 per persoon (inclusief ter beschikking te stellen boek, cursusmateriaal, lunches, koffie/thee). Een brochure wordt op verzoek toegezonden. Inlichtingen bij het secretariaat van het Centrum, Gebouw van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, postbus 30424, 2500 GK 's-Gravenhage, tel.: (070) 64 68 00 tst. 53.

C. van Dam (red.): *Trends in managerial and financial accounting; income determination and financial reporting*. Martinus Nijhoff Social Sciences Division, Leiden/Boston, 1978, 225 blz., f. 46,65.

Deze bundel vormt het eerste deel van de reeks „Nijenrode studies in business”; hij bevat elf verhandelingen over winstbepaling en jaarverslaggeving, die werden gepresenteerd op een seminar dat in 1976 in Nijenrode werd gehouden. In deze elf bijdragen komt een grote verscheidenheid van onderwerpen aan de orde.

A. J. Bindenga opent de bundel met een beschouwing over „inflation accounting” — in de zin van geldwaardecorrectiemethode — en vervangingswaardemethode. Hij bepleit een synthese tussen deze beide methoden, zoals eerder door hem gedaan in zijn boek *Informatie in de jaarrekening* (1975). Als doelstelling hanteert hij de instandhouding van de specifieke zowel als van de algemene koopkracht van het eigen vermogen. Zijn resultatenberekening verloopt in drie etappen: winstberekening op basis van de historische kostprijs, idem bij specifieke koopkrachthandhaving, idem bij tevens algemene koopkrachthandhaving. Opmerkelijk is dat de balans bij hem slechts vermogensbepalend is en dat hij daarom voor de balans de historische kostprijs als waarderingsgrondslag aanhoudt. Door het buiten beschouwing laten van de ongerealiseerde waardeverandering der materiële activa vallen naar onze mening resultaat en vermogen bij Bindenga veelal lager uit dan met de door hem gekozen handhavingsdoelstelling in overeenstemming is 1).

G. G. M. Bak stelt zich ten doel een ideaal management-informatiesysteem (MIS) te ontwikkelen, waarbij in het bijzonder de aandacht wordt gericht op de betekenis van het gebruik van actuele waarden daarvoor 2). Bij een dergelijk systeem zorgt (idealiter) een afzonderlijke afdeling in de onderneming ervoor de actuele-waardegegevens betrouwbaar en „up to date” te houden. Transactieresultaten en voorraadresultaten worden afzonderlijk gerapporteerd, hetgeen als economisch relevante informatie wordt beschouwd, omdat ze door heel verschillende factoren worden beïnvloed. De voorraadresultaten wenst Bak geheel buiten de winst te houden, dan wel toe te voegen aan de winst in de periode waarin ze ontstaan; toepassing van de realisatieconventie acht hij in dit verband — o.i. terecht — weinig zinvol. Een moeilijkheid vormt het vraagstuk, op welk tijd-

stip voor iedere transactie de actuele waarde moet worden vastgesteld. Toepassing van administratieve conventies levert niet steeds de economisch relevante informatie op. Een ander probleem vormen de kosten van het MIS, die vereenvoudigingen noodzakelijk kunnen maken. Al moge de toepassing van actuele waarden economisch relevante informatie opleveren — reden waarom de recente ontwikkeling in deze richting in de Angelsaksische landen valt toe te juichen — dit houdt niet in dat de op die basis berekende winst overeenstemt met die volgens „the economic concept of profit”, aldus merkt Bak ten slotte op; maar het betoog van Edwards (zie verder) wettigt z.i. de verwachting dat algemene acceptatie van de actuelewaardemethode eens zal leiden tot het overbruggen van de kloof tussen „the accounting and the economic concepts of income” (blz. 44) 3). De vraag is o.i. of aan Edwards’ uiteenzetting niet een verdergaande conclusie valt te ontleen.

E. O. Edwards gaat uitvoerig in op de relatie tussen de beide genoemde inkomensconcepties. De „accounting concept of income” stelt hij gelijk met „current income”.

Dit omvat (behalve het voor ons minder interessante element van de interest) transactieresultaten en voorraadresultaten, beide op basis van actuele waarden. Dit „current income” is volgens hem „a fundamental concept in its own right”. Het is geen benadering van „the economic (concept of) income” maar vormt een basis voor de berekening daarvan. Het „economic income” bepaalt hij namelijk op basis van het te verwachten „current income” (blz. 54). Aldus gezien is o.i. de door Bak genoemde kloof tussen beide inkomensconcepties thans reeds overbrugd.

Een andere uitspraak van Edwards die de aandacht verdient, betreft de „cash flow”-benadering. Hij keert zich tegen de opvatting dat deze benadering een adequate methode oplevert voor de beoordeling van de resultaten van de onderneming. Omdat men daarbij de waardeverandering van de overige activa en passiva buiten beschouwing laat, rekent hij aldus verkregen uitkomsten tot de „economic nonsense” (blz. 52).

De „cash flow accounting” wordt in deze bundel verdedigd door twee Engelse auteurs, T. A. Lee en G. H. Lawson.

Volgens Lee gaat de gebruikelijke methode van winstbepaling en verslaggeving mank aan een zo grote dosis van subjectieve en willekeurige schattingen, dat overgang op een alternatief systeem ernstige overweging verdient. In het bijzonder heeft hij de arbitraire bepaling van de jaarlijkse afschrijvingen op het oog. De „cash flow”-benadering lijkt dit probleem op te lossen door het af te schaffen. De aldus verkregen uitkomsten zijn volgens Lee niet alleen objectiever, maar ook doorzichtiger, eenvoudiger te bepalen en relevanter voor de diverse groepen die bij deze informatie belang hebben. De meerderheid van de aandeelhouders (en van de werknemers) is volgens hem niet in staat de traditionele jaarrekeningen te begrijpen; dit is voorbehouden aan de comptabel geschoolden onder hen: „All shareholders are equal, but some shareholders are more equal than others” (blz. 78).

Op de hierboven vermelde kritiek van Edwards op de „cash flow accounting” gaat Lee niet in. Dit geldt eveneens voor zijn medestander Lawson. Op diens beschouwing lijkt Edwards’ kritiek overigens niet van toepassing daar hij tot het jaarresultaat behalve het uitgekeerde dividend ook het ingehouden deel van het resultaat rekent en bij de berekening van het jaarresultaat onder meer in plaats van de afschrijvingen de post „vervangingsinvesteringen” opvoert. Niet duidelijk wordt o.i. hoe deze aanpassingen mogelijk zijn met behoud van de specifieke voordelen van „cash flow accounting”.

C. van Dam presenteert in zijn bijdrage de „capital-income statement”. Dit is een overzicht dat in het jaarverslag zou kunnen worden opgenomen als aanvulling op de balans en de winst- en verliesrekening en eventueel de staat van herkomst en besteding van middelen. Het bedoelde overzicht — eerder door hem „waarde- en winstoverzicht” genoemd 4) — zou van de diverse „investment centers” van de onderneming de voorcalculaties van alle investeringsprojecten moeten bevatten, de herzieningen en aanpassingen daarvan, en de vergelijking ervan met de nacalculatie. Aldus kan onder meer een oordeel worden verkregen over de betrouwbaarheid van de gemaakte schattingen en over de gevolgen van de genomen beslissingen. De hantering voor dit waarde- en winstoverzicht van de netto-contantewaarde-methode levert resultaten op die zijn gebaseerd op „the economic concept of profit”. Voor intern gebruik zullen deze

1) Zie hierover verder van schrijver dezez e.a., *De ontwikkeling van het winstbegrip*, Leiden, 1979, par. 11.

2) Een vertaling van deze bijdrage verscheen in *De Accountant* van oktober 1977.

3) In de vertaling (zie voetnoot 2) ontbreekt deze verwachting.

4) C. van Dam, *Waarde en winst in prospectief perspectief*, 1976.

resultaten moeten worden gerapporteerd naast de jaarwinst op basis van „the accounting concept of profit”. De schrijver hoopt aldus te hebben bijgedragen tot het overbruggen van de kloof tussen „accounting” en „finance”. Een open vraag blijft naar onze mening, in hoeverre men een brug slaat door de uitkomsten van beide winstconcepties naast elkaar te presenteren; en hoe verhoudt deze brug zich tot die welke blijken het bovenstaande door Edwards werd ontworpen?

Een informatiecrisis wordt ons voorspeld door *P. Hansen*, en wel een crisis tussen de opstellers van gepubliceerde jaarverslagen en de gebruikers ervan. Zijn motief hiervoor is dat bij toepassing van de traditionele „accounting principles” het jaarverslag jarenlang een gunstige ontwikkeling van winst en eigen vermogen kan tonen, terwijl bij liquidatie kan blijken dat dit vermogen maar zeer ten dele aanwezig is. Hansen stelt daarom voor, de gebruikelijke jaarrekening af te schaffen en te vervangen door een „statement of income administration” annex een „statement of capital administration”. Het eerste overzicht heeft als bijzonderheid dat het in plaats van de post afschrijvingen het item Herfinanciering bevat. Van het tweede overzicht is het kenmerk, dat het de activa (investeringen) waardeert tegen het oorspronkelijke bedrag ervan; van (her)waardering wordt bewust afgezien. Hansens winstberekening is o.i. alleen een verbetering ten opzichte van de gebruikelijke wijze van winstbepaling voor zover deze laatste slechts historisch gericht is en niet georiënteerd op de financiering van de vervanging. De aantrekkelijkheid van zijn vermogensoverzicht is ons niet duidelijk geworden.

Een geheel ander aspect van de winstbepaling behandelt *R. N. Anthony*. Hij komt tot het voorstel om in de externe jaarrekening de winst te splitsen in interest en „net income”, dit laatste in de zin van ondernemerspremie, d.i. overschot boven alle kosten inclusief interest. De hoogte van de interest zou „wellicht” op 8% kunnen worden gesteld (exclusief risico). De verhouding tussen interest en ondernemerspremie blijkt van onderneming tot onderneming sterk te verschillen; ze hangt onder meer af van financieringswijze en kapitaalintensiteit. De winstbepalingsmethode noemt Anthony in dit verband niet, hoewel deze van essentieel belang is; men denke b.v. aan de discussie te onzent betreffende de VAD 5). De schrijver pretendeert niet een nieuwe gedachte naar voren te brengen, maar doordat de Financial Accounting Standards Board en de Cost Accounting Standards Board zijn voorstel in studie hebben genomen kan het wel een belangrijke praktische vernieuwing van de winstbepaling tot gevolg hebben.

M. J. Gordon stelt de vraag aan de orde welke winstbepalingsmethode de

beste informatie oplevert voor de belegger in aandelen die zich een beeld wil vormen van de te verwachten toekomstige winsten en dividenden. Mede op grond van eigen onderzoek gaat zijn voorkeur uit naar de vervangingswaardemethode. Hij wijkt hierin af van de in Amerika overheersende opvattingen waarin volgens Gordon (1976) „general price level accounting” de boventoon voert 6).

In een beschouwing over de „efficiënte aandelenmarkt” gaan *H. G. Eijgenhuijsen* en *J. Klaassen* in op de vraag, in hoeverre een onderneming de beurskoers van haar aandelen kan beïnvloeden door middel van haar jaarverslaggeving. Leidt met name een winstbepaling op basis van de historische kostprijs tot een hogere koers dan wanneer de berekening op de vervangingswaarde wordt gebaseerd? De meeste onderzoeken, aldus de auteurs, wijzen uit dat veranderingen in de gepubliceerde winstbepalingsmethode geen significant lange-termijneffect hebben op het niveau van de aandelenkoers. Een belangwekkende conclusie voor die ondernemingen die in het verleden de moeite namen, mede met het oog op de vermogensmarkt hun systeem van winstberekening te herzien (Philips, Akzo, e.a.). Interessant is voorts hun aanbeveling om bij uniformering van de winstbepalingsmethode te bevorderen, dat in aanvullende opstellingen de winst volgens alternatieve methoden wordt vastgesteld; de informatie die aandeelhouders menen nodig te hebben, blijft dan beschikbaar.

R. H. Haase en *J. J. Clark* gaan in op het ook in ons land actuele probleem van de publikatie in jaarverslagen e.d. van prognoses betreffende de toekomstige bedrijfsresultaten. Verdient het aanbe-

veling, ook de veronderstellingen waarop deze prognoses berusten openbaar te maken? Volgens de auteurs komen de aandeelhouders hier niet veel verder mee, omdat de invloed die een wijziging in één of meer dezer assumpties op het bedrijfsresultaat uitoefent voor hen niet te bepalen is.

Samenvattend kunnen we zeggen dat de redactie erin is geslaagd een aantal belangwekkende beschouwingen over winstbepaling en jaarverslaggeving, afkomstig uit binnen- en buitenland, bijeen te brengen. Voor een deel gaan de betragen terug op verspreide eerdere publikaties. Te zamen geven ze een waardevol overzicht van een aantal belangrijke controversen op het besproken vakgebied. In combinatie met de vermelde achterliggende literatuur vormen ze althans voor de gevorderde student een rijke bron van studie.

Dat zij veel bijdragen tot de ontwikkeling van uniforme „accounting standards” — deze intentie vermeldt de redactie in haar introductie — lijkt ons weinig aannemelijk. Daarvoor zijn de verdedigde opvattingen, voor zover ze al met de „accounting standards” te maken hebben, voor een groot deel te uiteenlopend, te academisch en te radicaal. De herkomst der auteurs (vrijwel allen hoogleraar) is hieraan niet vreemd; het bedrijfsleven, de praktische beoefenaar van winstbepaling en jaarverslaggeving, ontbreekt helaas bijna volledig.

R. Slot

5) Zie hierover verder *R. M. Vijn*, Vermogensaanwasdeling, winst en eigen vermogen, *ESB*, 19 april 1978.

6) Vgl. de in voetnoot 1 genoemde publikatie, par. 15.

A. Combe en H. J. Petzold: Bildungsökonomie. Eine Einführung. Verlag Kiepenheuer und Witsch, Keulen, 1977, 132 blz.

In deze pocket wordt op overzichtelijke wijze een inleiding gegeven in de onderwijseconomie. Het accent is onmiskenbaar (neo-)marxistisch. Als tegenwicht zou de geïnteresseerde lezer kunnen overwegen om het volgende neo-klassiek getinte boekwerkje door te nemen: *F. Machlup, Inleiding tot de onderwijseconomie*, Universitaire Pers Rotterdam, 1971. Combe en Petzold, resp. hoogleraar sociale wetenschappen en medewerker van het Institut für Wirtschaftspädagogik van de universiteit te Frankfurt a/d Main, hebben aan hun tekst een lijst met verklarende noten, een literatuurlijstje en een beknopt persoons- en zaakregister toegevoegd. In een woord, vooraf wijzen de auteurs erop, dat basiskennis van de onderwijseconomie en -politiek steeds noodzakelijker wordt voor het begrij-

pen en duiden van verschijnselen als jeugdwerkloosheid, „Lehrstellenverknappung”, werkloosheid van onderwijsgeevenden en studentenstops. De onderhavige publikatie beoogt enig inzicht te geven in het complexe economische, sociale en politieke „Bildungsgefüge” der onderwijspolitiek en is geschreven voor allen die iets van doen hebben met (de gevolgen van) het onderwijsbeleid. Er wordt dus op een wel zeer brede doelgroep gemikt.

Het boek is opgebouwd uit zeven hoofdstukken. Het middelste „Theoriestücke einer marxistischen Bildungsökonomie” neemt — ook qua strekking — een centrale plaats in. Het wordt voorafgegaan door: „Orientierungsdaten: Geschichte der Bildungsökonomie und Bildungspolitik”, „Theoretische Grundannahmen der Bildungsökono-

mie" en „Praktische Planungsansätze der Bildungsökonomie". Er volgen nog eens drie hoofdstukken: „Ökonomische Determinanten der Staatstätigkeit im Bildungssektor", „Wirtschaftskrise und Krise der Staatsfinanzen" en „Offene Fragen".

In het eerste hoofdstuk schetsen de schrijvers „als eerste oriënteringshulp" zeer globaal de naoorlogse discussie over de hervorming van het onderwijs, zoals deze in de BRD heeft plaatsgevonden (de lezer kan zelf een vergelijking met Nederland maken; geldt ook voor een enkel hoofdstuk in het laatste gedeelte van het boek). Ze onderscheiden drie fasen: „Wirtschaftswunder" en restauratie van het schoolwezen, expansie van het schoolwezen als economische noodzaak? (1960-1969) en: het mislukken van de structurele algehele hervorming van het onderwijs. In de volgende twee hoofdstukken wordt met name gewezen op de wel zeer snelle wending van de theorie der onderwijs-economie naar de concrete onderwijs-planning (blz. 27 en 32) en de politieke advisering. De centrale pretentie van de onderwijs-economie, nl. het verklaren van het kwantitatief meten van de bijdrage van het onderwijs aan de economische groei blijkt geenszins te zijn waargemaakt. Wel zijn de onderwijs-economische benaderingen en modellen volgens de schrijvers gebruikt ter legitime-

ring van onderwijshervormingen. Enkele methodische en theoretische zwakke plekken van het onderzoek worden blootgelegd. De sociale-demand- en de manpowerbenadering worden besproken, ook de meer ontwikkelde versies.

Vervolgens gaan de schrijvers nader in op een marxistische onderwijs-economie in wording en leveren vanuit die denkrichting kritiek op de burgerlijke onderwijs-economie en -planning. Een manco van deze richting is volgens hen vooral, dat geen onderscheid gemaakt kan worden tussen het kwalificatie-bepalende arbeidsproces en het winstgeoriënteerde „Verwertungsprozess". Er wordt speciaal aandacht besteed aan de samenhang tussen technologische verandering, kwalificatiebehoefte en de functies van het schoolwezen onder de kapitalistische productieverhoudingen. Middels enkele stellingen komen in dit verband de grenzen, mogelijkheden en noodzakelijkheden van onderwijshervormingen ter sprake. In het eerste gedeelte van dit vierde hoofdstuk zijn reeds een aantal marxistische kernbegrippen behandeld.

Vanuit de (neo-)marxistische visie wordt vervolgens gekeken naar de rol van de staat. Aan de hand van het voorbeeld van de beroepsopleiding illustreren de schrijvers de theoretische verhandeling over de speelruimte van het overheidsbeleid. Ook wordt ingegaan op de relatie tussen de economische crisis en de

crisis in de overheidsfinanciën (en de daarmee samenhangende financieringsproblemen in de sector onderwijs). In het laatste hoofdstuk wordt een aantal vragen gesteld, die te zamen tegelijkertijd een enigszins afgerond en samenvattend karakter hebben.

Opvallend is, dat de reader van een geestverwant als Tohidipur niet vermeld wordt. Ook de „radicals" uit de USA ontbreken op het literatuurlijstje, evenals trouwens engelstalige literatuur überhaupt. Dit betekent onder meer, dat geen aandacht besteed wordt aan de — zeker in linkse kringen vrij populaire — „dual labourmarket"-theorieën. Ook blijft de argumentatie soms wat globaal en schematisch, is de keuze van de voorbeelden beslist niet altijd even gelukkig en wordt het gevaar van het immuniseren niet steeds vermeden. Ondanks deze kanttekeningen blijft ons oordeel over de inleiding positief. Er wordt onder meer in kort bestek veel informatie geboden, substantiële bijdragen van een „tegenstander" als Hegelheimer genieten enige waardering, ook worden verschillen van inzicht in het eigen kamp niet verzwegen. Kennis van onderwijs-economische aanzetten van (neo-)marxistische snit kan ons inziens de blik op het actuele gebeuren, ook als men weinig affiniteit met die denkrichting heeft, ietwat verbreden en verdiepen.

M. Santema

Jaarboek voor de geschiedenis van socialisme en arbeidersbeweging in Nederland 1978, SVN, Nijmegen, 1978, 317 blz., f. 28,50.

Bundel met artikelen over de geschiedenis van de arbeidersbeweging vanuit socialistisch gezichtspunt. Jacques Giele: „Socialisme en vakbeweging. De opkomst van socialistische vakorganisaties in Nederland (1878-1890)"; Johan Frieswijk: „De beweging van Broedertrouw op Het Bildt (1889-1892)"; Rob Reinalda: „De stakingen van de modern georganiseerde handels- en kantoorbedienden in de galanteriewaren-branchen in 1910"; Jos Perry: „Arbeidersbeweging en RK-kerk. Twee documenten"; Annet Schoot Uiterkamp: „Terug naar het paradijs. Acties tegen de beperking van vrouwenarbeid in de jaren dertig"; Hans Righart en Joop Scheerman: „Het Rooms-Katholieke Werklieden Verbond en de Duitse bezetter, mei 1940-augustus 1941". Tevens bevat de bundel twee „herwaarderingen" van klassieken (door Jacques Giele en Jos Perry).

C. J. Visser: Eurocommunisme Italiaanse stijl. Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1978, 130 blz.

De Italiaanse communistische partij is de grootste communistische partij van West-Europa en de voornaamste pijler

van wat tegenwoordig als „eurocommunisme" wordt aangeduid. In dit boek wordt de positie van de PCI en haar historie nader onderzocht.

Statistisch handboek metaal- en elektrotechnische industrie 1978. Publikatie FME, Zoetermeer, 1978.

Merendeel van de cijfers zijn ontleend aan publikaties van het Centraal Bureau voor de Statistiek. De uitgave is ook in samenwerking met het CBS geschied.

De kleine stappen van het kabinet-Den Uyl. Gesprekken met PvdA-bewindslieden. Wiardi Beckmanstichting/Kluwer, Deventer, 1978, 157 blz., f. 15.

In deze publikatie worden door de Wiardi Beckmanstichting de PvdA-bewindslieden uit het kabinet-Den Uyl in staat gesteld zich tegenover hun achterban m.b.t. de afgelopen regeerperiode te verantwoorden.

John Huige en Piet Reckman. Doorn in de vuist. Over democratie, crisis en linkse samenwerking. Sjaloom, Odijk, 1978, 101 blz.

In dit „politieke pamflet" geven John Huige en Piet Reckman — beiden leden van de partijraad van de Partij van de Arbeid — hun visie op volgens de auteurs drie voor democratisch-socialisten fundamentele en actuele kwesties: de

partij-democratie, de economische crisis en de linkse samenwerking.

Verkeers- en vervoersplanning in enige Europese steden. Uitgave van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en het Nederlands Vervoerswetenschappelijk Instituut.

De verkeers- en vervoersproblematiek in de steden staat in Nederland in het brandpunt van de belangstelling. Om een aanzet te geven tot een discussie in breder verband hebben het KIVI en het NVI in het seizoen 1977/1978 een cyclus georganiseerd met als onderwerp „De verkeers- en vervoersplanning in enige Europese steden". De lezingen zijn in dit boekje gepubliceerd.

Th. Schepens: Werkloos... en wat dan? SMO-Informatief, Stichting Maatschappij en Onderneming, Scheveningen, 1978, 36 blz., f. 5.

De reeks SMO-informatief is nu uitgebreid met een samenvatting van de resultaten van een onderzoek dat het Instituut voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek (IVA) te Tilburg hield onder werklozen, arbeidsbemiddelaars en werkgevers. In kort bestek komen aan de orde: de beleving van de werkloosheid; het zoekproces naar een baan; het beslissingsproces t.a.v. een nieuwe baan en de duur van de werkloosheid.

De Organisatie voor Toegepast-Natuurwetenschappelijk Onderzoek TNO, met ca. 5.000 medewerkers, waaronder 1.000 academici, is bezig met een herstructurering die haar in staat moet stellen om ook in de toekomst slagvaardig te kunnen reageren op de behoefte aan toegepast wetenschappelijk onderzoek bij de overheid, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties. Dit onderzoek wordt zowel in opdracht als op eigen initiatief uitgevoerd.

De herstructurering houdt mede in dat de bestaande Centrale Organisatie TNO en de vier bijzondere Organisaties zullen samensmelten tot één organisatie die onderverdeeld zal worden in een aantal hoofdgroepen. Elke hoofdgroep zal een aantal instituten overkoepelen. De nieuwe structuur voorziet ook in samenwerking van deze hoofdgroepen in horizontale verbanden op verschillende niveau's. Een nieuw te vormen Raad van Bestuur van vijf personen zal collegiaal de verantwoordelijkheid voor geheel TNO dragen en op grond van een brede kijk op de ontwikkelingen van wetenschap, technologie en maatschappij, krachtige impulsen moeten geven aan de onderzoekactiviteiten en de maatschappelijke oriëntatie van TNO.

De door het bestuur van de Centrale Organisatie TNO ingestelde vacaturecommissie roept belangstellenden op voor de full-time functie van

LID VAN DE RAAD VAN BESTUUR M/V

De Raad van Bestuur is verantwoordelijk voor de bestuurlijke coördinatie, de beleidsvorming en -uitvoering en voor het aangeven van de hoofdlijnen van het onderzoekbeleid van TNO. Bij het onderzoekbeleid zal de aandacht gericht zijn op o.a. de volgende hoofdgebieden van onderzoek: industriële technologie, de kwaliteit van de arbeid, voeding, gezondheidszorg en -bescherming, milieubescherming en defensie.

In de Raad van Bestuur zullen daartoe aanwezig moeten zijn brede kennis en ervaring op het gebied van onderzoek, ontwikkeling en management.

Hierbij wordt gedacht aan:

- inzicht in en ervaring met de op toepassing gerichte overdracht van resultaten van wetenschappelijk onderzoek
- inzicht in nieuwe behoeften aan en toepassingsmogelijkheden van wetenschappelijk onderzoek
- kennis en ervaring op het gebied van sociaal beleid
- kennis en ervaring op het gebied van financieel-economisch beleid
- kennis en ervaring op het gebied van beleidsontwikkeling, in het bijzonder voor de lange termijn
- het vermogen beleidsinzichten, kennis en ervaring over te dragen binnen TNO en daarbuiten.

Het lid van de Raad van Bestuur, meer speciaal verantwoordelijk voor het defensie-onderzoek is reeds aangewezen. Het gaat derhalve om vier vacatures, waarbij voor de samenstelling van de Raad van Bestuur een gespreide leeftijdsbouw wordt nagestreefd.

Zij die belangstelling hebben voor deze functies kunnen zich, onder vermelding van de letters TNO, richten tot W. Verschoor en Drs. J. C. Oudshoorn, Psychologisch Adviseurs, Alexanderstraat 18, Den Haag, telefoon: 070-647834.

Tevens kunnen hier vertrouwelijke informatie verkregen worden. Voor informatie kan men zich ook wenden tot de voorzitter van de vacaturecommissie, Prof. Dr. R. A. de Moor, Delmerweg 23, Tilburg, telefoon: 013-671262.

De vacaturecommissie stelt het op prijs dat zij die de aandacht willen vestigen op geschikte personen (ook Nederlanders in het buitenland) zich richten tot een der bovengenoemde adressen.